

agon
časopis za poeziju

broj 15 – avg/sept/okt 2011.

Sadržaj

<i>uvodna reč</i>	2
-------------------------	---

prevedena poezija (savremena slovenačka poezija)

Brane Mozetič – Zadnja sekvenca i onda mrak	4
Uroš Zupan – Vistan je pažljivo slušao pesmu	8
Miklauž Komelj – Beskonačne situacije	14

poezija

Maja Ručević – Strogo kontrolirane enklave	24
Filip B. Vukotić – Živeti neprekidno naličje	27
Bojan Vasić – Tomato	30
Marija Vasiljević – Proleće	35

o poeziji

Temat :

Antonen Arto

Moris Blanšo – Arto	38
Antonen Arto / Žak Rivijer – Prepiska	43
Antonen Arto – Nervomer	55

<i>pisali su</i>	64
------------------------	----

uvodna reč

Petnaesti broj *Agona* u rubrici *prevedena poezija* čitaocima predstavlja savremene slovenačke pesnike. Kroz pesme **Braneta Mozetiča** (u prevodu Romea Mihaljevića), ispisane u ispovednom tonu, provejava nesigurnost i zebnja povezana sa društvenom neprihvatljivošću homoseksualnosti lirskog subjekta. Poeziju **Uroša Zupana** (u prevodu Ane Ristović) karakteriše jednostavan i neposredan izraz kojim se tematizuje nenametljiva seta, ali i vitalnost egzistencije. **Miklauž Komelj** u ciklusu *Beskonačne situacije* (u prevodu Ivana Antića) piše filozofski duboko ukorenjenu poeziju koja, ignorišući uobičajene stilske instrumente, na harizmatičan način problematizuje odnose imenovanja i izgradnje identiteta.

U rubrici *poezija* prezentovani su pesnički ciklusi Maje Ručević, Filipa B. Vukotića, Bojana Vasića i Marije Vasiljević. **Maja Ručević** se oglašava raspričanom poezijom u kojoj se smenjuju diskurzivnost i slikovitost, smela metaforičnost i retorska teatralnost. Pesnički jezik **Filipa B. Vukotića** je spontan i ekspresivan i donosi dinamizam i kabaretsku atmosferu, na tragu jednog Ljubomira Micića, ili Branka Ve Poljanskog. U novom pesničkom rukopisu **Bojan Vasić** piše poeziju usitnjenog, sintaksički frekventnog i neprozirnog jezika, odnosno jezika ne kao sredstva, već kao predmeta egzistencije. Ovi promišljeni stihovi svedoče o nemogućnosti bilo kakvog preobražaja prisustva u jeziku, i simbolizuju okoštalog samodovoljnog označitelja koji se iscrpljuje u tautološkom ukazivanju na samog sebe. U svom kratkom ciklusu *Proleće*, **Marija Vasiljević** kroz minimalističke zapise nedorečenošću odučava početne mimetičke motive.

Rubrika *o poeziji* donosi temat koji je priredio Bojan Savić Ostojić, o čuvenom francuskom *ukletom* pesniku i dramskom piscu, **Antonenu Artou**. U prvom tekstu odeljka, **Moris Blanšo**, polazeći od prepiske koju je pesnik imao sa urednikom časopisa *Nouvelle Revue Française*, Žakom Rivijerom, daje jedno tumačenje veze specifičnog stanja Artoovog duha i strukturne nedovršenosti njegove poezije. Pomenuta pesnikova korenspondencija sa Žakom Rivijerom čini drugi odeljak temata. Ova pisma koja su nastajala tokom 1923. i 1924. godine, a koja se čitaju u jednom dahu, predstavljaju dragoceno svedočanstvo o nekim autopoetičkim detaljima vezanim za stvaralaštvo Antonena Artoa. Prepiska je dodatno zanimljiva jer otkriva prevodilački dijalog Bojana Savića Ostojića koji je preveo Artoova pisma i Slobodana Ivanovića koji je preveo Rivijerova pisma. Temat se završava proznim ciklusom Antonena Artoa, pod nazivom *Nervomer*. *Nervomeru* su ovom prilikom pridodata i dva autoportreta pesnika.

Uživajte u čitanju!

Vladimir Stojnić

prevedena poezija

Brane Mozetič

Zadnja sekvenca i potom mrak

HODAM PORED PARKIRANIH AUTOMOBILA, SUMRAK
se spušta na grad. Iz jednoga se čuje bučna glazba i vide se dvije
sjene. Ona duge kose, saginje se k njemu,
nespretno okrenem glavu, sa sjećanjem na
slične trenutke nježnosti. Potom slabi krik.
Znatiželjno se okrenem, vidim ruku, udari je jednom,
dvaput, a ona se uopće ne izmiče, ne izlazi.
Zbunjeno nastavim dalje, kao u strahu,
da vidim sebe. Kako je teško riješiti se te
kretnje. Malen si se sklanjao pred prijetećom rukom,
velik si prijetio njom. Sramim se, tisuću puta, i
taj prizor u autu, koji mi je izgledao poput izgubljene
romanse, bio je tek zaboravljeno nasilje. Koga da
osudim za takvu školu? Kako se nisam znao oduprijeti.
Kod kuće liježem kraj tebe, kao da se želim iskupiti
zbog nečega. Savio si se u klupko i ništa ne znaš.
Uši su u oprezu podignute, otvaraš oči i gledaš me.
Gladim te po glavi, tiho ti pjevam, kao djetetu,
uspavanku, grad je bučan, pun parkiranih
automobila, samo spavaj, samo spavaj.

NEĆEŠ VJEROVATI, KAŽEŠ MI, U MOJIM SNOVIMA
pretvorio si se u zgodnoga mladića, koji prodaje odjeću
na muškom odjelu robne kuće. Svako malo
pogleda se u zrcalo, a kupci željno pogledavaju
u njega. Isprobavaju hlače, pulovere, ponovno
se vraćaju i postavljaju neobična pitanja. Prijatelji
dolaze pozdraviti, cura ga čeka nakon posla, kako
bi otišli u obližnji kafić na piće. Smiješi
se i očito nema nikakvih briga. Kada se
napije, dopušta da ga netko dira, a njegova cura
odvlači ga dalje. A jednom, kažeš mi, odvukao
sam ga u kabinu, gledajući u njegove plave
oči. A onda? upitam te. Ništa Došao sam kući,
a ti si složio posuđe, pospremio rublje, bavio
se nekim papirima i nisam mogao
svoje snove podijeliti s tobom. Potom ustaneš od
stola i odlaziš. Uvijek odlaziš, kada dođemo do početka
razgovora. Stvarno, možda bi bilo bolje kada bi prodavao

odjeću, svijet bi bio tako jednostavan, a ti bi opet sanjao o meni, o tome da sam bio netko drugi.

ULOVILA ME. UPRAVO KOD PJESME JAMESA SCHUYLERA.

Ta u pjesmi nema ničeg naročitoga. Trgnem se. Čekam avion za Švedsku, a ona sjedne. Osjećam da je nešto kopka. Niti minuta ne prođe pa me upita, što čitam. Doista ne oklijeva. Okrenem knjigu, da joj ubode u oči naglašen istaknut naslov, gej poezija. Što bi drugo. Ooooo, razvuče. Prekinem usklik i postavim još nekoliko bezveznih pitanja. Da, Amerikanka je i ide se vjenčati, baš ovaj vikend. Okrenem oči prema knjizi. Ionako sam gledao mimo nje. Još malo pričekaj, kako ne bi bilo previše očito, potom ustane i ode dalje. Ljut sam, na sebe. Jer sam osjetio tu nelagodu u sebi. Desetljećima je se ne mogu riješiti. Najradije bih knjizi otrgnuo korice. I zašto te riječi: ulovila. Razvikani autor gej književnosti, a sada opet dijete, skriveno ispod pokrivača baterijom osvjetljava crteže u priči za mlade. Dečki, koji se bez majice igraju na plaži. Glavni junak mi se osobito sviđao, njegovo vitko napeto tijelo. Bila je budalasta ta moja napetost, udaranje srca, jer tko bi mogao shvatiti kako ne gledam cure, već dečke. Teško se toga osloboditi, rumenjenja, drhtanja. Zatvorim knjigu i uđem u toalet. Dok tako stojim pred pisoarom, s malim u ruci, opet me ošine. Gledam u mrak pred sobom i ne usudim se pogledati ni lijevo ni desno. Osjetim tipove na obje strane, slušam mlazove, skoro uvijek pogledavaju jedni druge. Uspoređuju. A ja, tvrd, skamenjen, da me neće uloviti. Kakav teret su mi naprtili! Dečki si ga pokazuju – a ja sam isključen iz te igre. Jer mislim ozbiljno? Jer čitam gej književnost? Već odavno su znali i nisu me pozvali k svojim igrama, kada su kog sasvim svukli. Također im je sada nekako neugodno. I meni zbog njih. Zato što najmanje čitam u javnosti, tim se najmanje družim s ljudima. Kao da mi je neugodno, što postojim.

NOĆI SU DUGE I NE DONOSE SNA. LEŽIM U MRAKU,
oslušujem svaki šum, kada se začuju koraci,
postajem živčan, hoće li za njima uslijediti škripanje ključanice.
Potom se mrak smiri, nižu se slike, i opet novi šumovi. Tako ide čitavu noć, kratki prizori strasnih snova, da osjetim svoju kožu, svoje tijelo, koje te čeka. Onda, usred noći, koraci se nezadrživo približavaju, srce ubrzano lupa, kvaka se okreće. Vidim, kako se pijano teturaš, kao da ne znaš, kamo si

došao. Svlačiš se i liježeš pokraj mene. Tada se živci oslobode, odjednom, kada ti glavu položim na prsa, sve se okonča. A ti zamumljaš: Ta zašto si uopće još sa mnom? Ionako nemaš ništa od mene! Šutim. Hoćeš odgovor i nešto pijano moljakaš. Stišćem se k tebi i isto tako ne mogu zaspati. Noć je duga. Počinje putovanje. Na samom rubu si ti, tijekom sna mi izmičeš, ja pak klizim za tobom, iza mene je pas, koji se privija k meni, tako da je polovica postelje potpuno prazna. Tako putujemo i nitko ništa ne razumije.

DJED JE BIO PRVI, KOJI JE USTANOVIO, DA NISAM VRIJEDAN življenja. Sa svojim drečanjem išao sam mu tako na živce, da me zatvorio u svinjac. Možda bi me svinje pogazile, potpuno malenoga, da me nisu oslobodili. Drugi put su me spašavali, kada sam se prevrnuo u potok, glavu zabio u blato i nisam imao zraka. Za noge su me povukli van. Treći put mi je, opet onaj djed, s vrha kuće, gdje je popravljao brajdu, valjda nesretnim slučajem, ispustio na glavu oštar kolac, jer sam se znatiželjno naginjao kroz prozor. Samo sam sišao u sobu i stojeći gledao, kako mi krv curi iz glave. Ništa nisam osjetio. Lokva na parketu bila je sve veća, dok netko nije slučajno ušao u sobu. Pritom se sjećanje zamagljuje, ostaje još samo to, da sam liječniku tvrdio kako sam se glavom zaletio u zid. Morao sam umrijeti. Barem triput, ako ne i višeput. Potom su me ubijali polako, godinu za godinom, dok se nisam navikao, otupjelo sam čekao da im jednom već uspije. Ti si se trudio još najviše. Gušio si me, otimao zrak, lomio si mi kosti, ispirao mozak. Više od tisuću puta smo se seksali i svaki put si pazio hoću li, hoću li prijeći granicu i više me neće biti natrag. Nitko me više nije spašavao. A to je bilo tako naporno. Još više si me ubijao, kada si se pokraj mene ševio s drugima, uzdisao i vrištao i nikada ti nije bilo dosta. Kao da si me gurnuo u svinjac. Najviše si me ubio, kada si mi u naručju donio pregaženoga psa, polako, kao u filmu, kao zadnja sekvenca i potom mrak.

SAMO DVA BLIJEŠTEĆA OKA U MRAKU I VEĆ ME nezadrživo vuče, hitam, kao da mi se žuri. Rukama istražujem tijelo, po koži i ispod struka, ustima usisavam njegove mesnate usne, koje me posve ispunjavaju. Pa ipak, Christopher street

ili Metelkova, nekamo se izgubi, tako da se na
tren stapam sa znojnim tijelima i zaletim se
u njega, kada miluje ruku nekog ljigavca. Kaže,
prijatelj je u nevolji. Eh, zajeban crnac,
Slovenac, Francuz, Bosanac, odjebi, zadrži svoja
jaja za sebe! Ili pak, kada on šeta pokraj s
drugim, kao da nije ništa, ili kao da sam ništa,
teško bi rekao, da je još svjestan. Dani
prolaze i godine i previše riječi, koje su
bez značenja. Čitam, da je u gradskoj kući neki
političar upucao drugoga. Oba su sada mrtva.
Luda priča se nastavlja i donosi gole fotke
lijepoga ubojice, razvijena tijela, koji je redovito
zalazio u barove, lovio po zahodima,
vjerojatno se poput tebe po čitav sat izgubio u
valjda prekobrojnoj gomili plesača. Dobro,
da sam sačuvao hladnokrvnost i nisam te ubio. Što bi
sve spremili u časopise i možda bi se povećala
prodaja mojih knjiga. U njima sam te ubijao
polagano, komadić po komadić, i ostale, nebrojene
žrtve serijskoga ubojice u meni.

sa slovenačkog preveo Romeo Mihaljević

Uroš Zupan

Vistan je pažljivo slušao pesmu

Uvek ostaje ono drugo

Dobro je, ako možeš da se seliš iz života u život. Vazduh postane zagušljiv, gužva nepodnošljiva. Stari govore, da se sa njima sve završava, mladi, da sa njima sve počinje.

Otvoriš vrata i odeš; nikome ništa. Jesi li ostavio trag, ili nisi, otisak prsta, ili ne, možda miris minulih leta (jer ljubav ne gubi miris), ili nisi, nije važno. Hoće li te

citirati, govoriti o tebi s poštovanjem i strahom, predstavljati te kao otelotvorenje gluposti i lošeg ukusa, nije važno. Svaka jednosmerna ulica se negde završava.

Stvari su loše ako te ne dovedu do sebe, kao to kasnopodnevno sunce, kao izgubljena toplota, kao vetar istrnut iz vazduha, koji boji lišće sa obe strane. Reči ti dosade i završi ih.

Tišina, koja ih deli, i ona ima svoj kraj. Ostaju dve ose koje se ljube na staklu i neodređena predstava o kutijama Džozefa Kornela. Živo vreme pokupljeno na ulici i vreme dato na upotrebu

mašti. Ostaje ono drugo. Raj, koji nije obavezno tih. Pakao, koji nije obavezno statičan i opasan. Ostaje ono drugo. Biti pisac je krajnje dosadno; ruke upotrebljavaš samo za kucanje.

Tuge će uvek biti

Po G. Benu

U onom drvenom krevetu, premalom za njega, a dovoljno velikom za narod, umro je Prešeren

(nema ga ni u jednom muzeju, možemo ga samo zamisliti),
u nekom drugom, rasklimatanom, Murn, u Šećerani, kraj lenje
reke, koja se polako vuče ka Zalogu,
Kocbek u apartmanu za onemoćale starce na Bokavcima,
Zajc, Strniša u bolničkim posteljama, u sanatorijumu
za bolesti pluća, na Studencu, tada najusamljeniji
sa svojim mitološkim avetima i vasionom,
u Gregorčičevoj ulici dah Jureta Detele je nemoćno
lutao po sobi do poslednjeg, tihog izdaha –
sve je otišlo, koraci, reči, prijanjanje
odeće, leta, nepoznate žene, slabi pokušaji osmeha
i nesigurne kretnje. Sve bitke i kratkotrajne
pobede, meko i pomirljivo su
prepušteni retkim čitaocima i nečujnom zaboravu.

Nikada nećemo do kraja saznati
šta nosimo u sebi; snove i slepila,
ponekad izdaleka slučajnu jednakost sa bogovima,
nemoćno prikrivanje poslednjeg opraštanja
i vrtoglavo ushićenje uz rađanje, strmi
put sunca, koje nas do nekuda prati i raste
zajedno sa našim telima, sve izmešano i podareno
u neodređenom i tajnom poretku,
koji vodi do časova, sve kraćih
u kasnoj letnjoj svetlosti što se gasi,
našem jedinom stvarnom domu.

Tuge će uvek biti. Uvek blizu. Uvek
oslonjene na vazduh. Uvek, poput vode
zahvaćene dlanom. Istrajne poput nečujnog klizanja
senki po belim zidovima i vreloj avgustovskoj
zemlji. Suze su spremne. Širine
pune uzbuđenja i zvezda.
Izgovarajući reči, postajemo vlasnici
sna koji volimo, a nadzemaljski šapat
će nas sustići i javiti se samo na javi,
otvori oči i njima meko dodirni svet.

Skoro japanska pesma

Cvetaju trešnje i jabuke, šljive
i kajsije. Rubovi šuma
duž reke pažljivo otkrivaju
prve osvojene zelene površine. Reka nije
pažljiva, mirno teče dalje,

ogrnuta staromodnom garderobom,
koja joj je ostala od prethodne zime. Trava
je svakog minuta sve viša. Pogled

kroz bolničke i druge
prozore sve je jasniji i sve čistiji.

Manje spavamo i više bdijemo
iznenađeni kako velikodušno
i bezbolno se razmiče
vazduh pred nama dok hodamo.
Dolaze jutra i večeri

i oluje, da nas
učvrste u uverenju da drveće
sasvim polako može da klizi nad zemljom
i da se tokom kiše nečujno
približava našim domovima.

Knjiga snova II

Danas sam sanjao da me je posetio
V. H. Odn. Seo je na klupu gde sam
nekada držao igračke.
Koža njegovog lica je bila sam
veličanstveni mir i kretnje
bora, kosa seda, začušljana unazad, ka
detinjstvu. U blizini je moja mama
s preciznošću Čestera Kalmana
seckala crni luk. Radio u uglu je svirao
psihodelične melodije iz sedamdesetih.
Bio sam u svojoj sadašnjosti i svojoj
prošlosti u isto vreme. Bio sam u dva
tela i u jednom duhu u isto vreme. Bio sam
u Odnovoj starosti, koja je sezala preko
njegove smrti, i u sadašnjosti moje mame
koja je u onoj kuhinji bila mojih godina.
Vistan je pažljivo slušao pesmu,
čekao na ručak i čekajući
počeo da recituje pesme na sporom,
besprekornom engleskom, kao da to čini
iz sopstvenog zadovoljstva, kao da želi da
u nenametljivu muzičku pratnju isplovi
davne reči. Hitao sam da otvorim
ormane i u njima potražim njegove knjige
koje su se neprestano smanjivale i menjale
i pretvarale da su mravi i fikusi.
Hitao sam da preturam po policama,
ne bih li našao njegove knjige i zatražio
mu autogram. Želeo sam da čujem
tiho utapanje mastila u popodne i papir.
Želeo sam da vidim kako slova sa naslovnica
sijaju kroz prozirnu kožu i dlan

ruke, koja ih je napisala. Odn
je polako ustao od stola, izašao
na balkon i počeo da se pretvara u Čarlija
Čaplina. Starinski tregeri
su se ukrštali na njegovim leđima. Naša čula
su skupljala sa tla životinjske glasove
i ručno iz prerađivala u šnicle i metafiziku.
Moja mama je rekla: „Ptice se razlikuju od
večeri koja dolazi samo po stopama
i visini glasa.“ Ja nisam rekao ništa i
i Vistan je samo ćutao, dok su ga lizale
velike, vlažne oči novoizabranog pape,
koji se odvojio od svoje družine
i u isfriziranom papamobilu nam se
velikom brzinom nezaustavljivo približavao.

Putovanje iz vrtića

Trinaest belih golubova
kruži među poravnatim
brazdama vazduha

i preleće
napuštene pruge,
oduvane od vrućine i sunca.

Aerodinamični klepet krila
kreće se po
bestežinskoj zemlji.

Dokona saobraćajna
signalizacija miruje
pod treperavim

dalekovodima. Prašina na lišću
i drvenim pragovima.
Polen na koži.

Prozirni talog
pada iz plitkih,
popodnevnih snova

na bleštavu
letnju monotoniju.
Trinaest belih golubova

drži se blagog vetra.
Pocepani redovi vožnje
leže pored dnevnih

misli i potoka,
u koji
moj sin uvek

baca glatko,
okruglo kamenje.
Naši koraci

se ravnomerno
drobe u modrini.
Trava nečujno raste.

Večernji voz

U vazduhu pisak večernjeg voza.
Leto se drobi na sitna ogledala.
Zelenu reku polako raznosi vetar.
Železnički pragovi su zavejani prašinom.
Među drvećem nabrano snoplje sunca.
U pravcu pogleda: kanjon. Za leđima: Trbovlje.

U ponovljenim snovima napuštam Trbovlje,
uvek istim, crvenim, poljskim vozom.
Zagrnem zavese, jer mi u oči bije sunce.
Za vratima toaleta miruju ogledala.
Njihove rubove prekriva zlatna prašina.
Kroz uske pukotine donosi je vetar.

Moje misli meša izmišljen vetar.
Mirovao je, kada sam bio u Trbovlju,
ali sa ulice se ipak dizala letnja prašina.
Glas spikera je najavio dolazak voza.
U čekaonici su žene zalud tražile ogledala.
Zvuk nad šinama je bio sličan jeziku sunca.

Zavijamo, nestaje i tamni sunce,
ne doseže ga više blag vetar,
iako uporan, dok raste s površine ogledala.
Nemoguće je izbaciti iz života Trbovlje,
koliko god ga napuštao starodavnim vozom,
očišćenom, a pokrivenom bakarnom prašinom.

Pred očima mi plešu iglice prašine.
Vidljive su, jer se vratilo sunce
i pravac je promenio klopotavi voz.
U tome ga nije sprečavao vetar,
ni usne koje neprestano ponavljaju: Trbovlje,
kao da se javljaju iz džepnih ogledala.

Kada jednom odeš, isprazne se ogledala.
Umesto tebe u njih gleda prašina.
Prašina u tvom koferu postaje Trbovlje.
I dalje ga dodiruje kasno sunce
i drveće nad njim šeta večernji vetar,
koji je već zaboravio večernji voz.

Voz nema voznog reda. U njemu je na hiljade ogledala.
Vetar duva kroz njih i rasteruje prašinu.
Ponoćno sunce sija na Trbovlje.

sa slovenačkog prevela Ana Ristović

Miklauž Komelj

Beskonačne situacije

I

„... upravo ono sam
po čemu me na ulici možeš zameniti
sa slučajnim prolaznikom
koji mi ne mora biti ni po čemu sličan.“

To je upravo ono
što ne može biti objekat
nikakve zamene.

„Izvan svake situacije.
U nečemu što ne može biti nijedna situacija.“

Izvan.
Izvan-izvan.

To „izvan“ –
to „izvan-izvan“ –
kao što bi brujala prozirna krila –
postavlja nas između ... nas.

(U situaciju.)

„Totalna determinisanost
ide ujedno s tim da sve
zavisi od jedne jedine reči.“

Od iskliznuća
jednog jedinog zrnca.

Od susreta bića
s imenom koje je upola čulo.

(Od *prelamanja*
toga imena.)

II

(*Ahasverov monolog*)

Bića koja su živela
milijunima godina pre
svojih imena ...
Životi milijunima godina razdvojeni
od života *svojih* imena ...

(Od života? Imena su
živa? ...)

Čijih svojih?
Njihovih svojih
imena? Da li to znači
da ih *kao takva* ipak stvarno dozivam –
dakle: *dozivam ih*
(nevezano za to
šta je pri tom moja
intencija), *očekujući*
da se odazovu?

I da li to znači
da je već moje ime *kao takvo* iluzija
da se od mene na isti način
očekuje
da se odazovem?
Otkud god. Isto
niotkud.
Iluzija da na isti način neko mene može dozivati
kroz milijune godina,
nevezano za to što u trenutku dozivanja
nema ni mene ni njega,
i nevezano za to
šta je njegova intencija,
da li očekuje da se odazovem?

(Kao imenom dozvana životinja
koja ima ime
u svetu u kojem stvari
nemaju imena?)

Protiv moje volje.
Iz mog života u moju smrt?
Iz moje smrti u moj život?
Ne da bi to imalo
sa mnom nešto posebno.
Ne da bi to imalo
s njim nešto posebno.

(Kao čovek
koji nema ime
u svetu u kojem
svaka stvar
ima svoje ime?)

*„Sie atmet und schaut und verbraucht
ein bißchen Lebenszeit dabei.“*
(Elfriede Jelinek, *Die Klavierspielerin*)

Da li je moje
vreme
životno
vreme?

Naleteo sam na mehanizme
koji se kada ih razbijem,
ne raspadaju,
ali se rastrgne nešto
u meni.

U meni koji nemam
unutrašnjost.
U meni koji imam
samo ime.
Bezumno,
bezimeno
ime.

III

*Von einem gewissen Punkt gibt es keine Rückkehr.
Dieser Punkt ist zu erreichen.*

Franz Kafka

Otkud nema povratka, vri.
To je smeh.
To je jedini smeh.

Dolazi otud gde nije.

(I razneseni dnevnik astronauta
sa svemirskog broda eksplodiralog pri prizemljenju –
dugo su listovi tog dnevnika ležali na udaljenom travnjaku,
gusto proparani kišom i travama –
to što su slučajno bili pronađeni,
znači li da su pronađeni

ili da su nepovratno izgubljeni?)

Odakle
ne mogu se smeјati,
ne mogu se ne smeјati.

Odakle nema povratka, ne vraća se.
Odakle nema povratka, nadolazi
smeh.

(Listovi, i ljudskim i neljudskim pisanjem –
tim sitnim rupicama od kiše i trave –
ispisani ...)

Tačka odakle nema povratka.
To je jedina tačka
gde mogu da živim.

IV

Osvrnem se kad je uzviknuto
nečije ime.
Ko me zove?
Osvrnem se
kao onaj koji nisam.
Koji nije.
Ne reagujem. Osvrnem se kao onaj
kog to ime doziva
time što ga nijedno ime ne doziva.
Svako ime.

To mi se nameće
kao što se čoveku nameće
refren pesme koju je slučajno čuo.

... es una tortura ...

Setim se
Fernanda Pesoe – nešto,
već samo zbog njega,
ne mogu prećutati:
ukoliko nisam onaj koji govori/čini
ono što je sada nužno reći/učiniti,
to ne predstavlja nikakav izgovor.
Upravo stoga što nisam taj,
to ne može biti nikakav izgovor.
Glasovi drugih
prolaze kroz mene
samo zato

što *nisam* (ne mogu biti) neko od njih.
(Ne mogu biti i ne mogu ne biti.)
Zato što nisam, *nemam izgovor*
što nisam. Nema zavetrine koje bi bilo da nisam.
Ja.

(O starozavetni proroci što ričete!
Vi koji bežite
preplašeno se obazirući preko ramena,
kako prihvatiti nužnost
izricanja
onog što nikad ne izričete –
da ste oni koji jeste zato što niste ti.
/Vi možete izreći samo ono
što nikada ne možete – što ne biste mogli – izreći./)

... es una tortura ...

(Štaviše: da je ono što vam je diktirano,
upravo to da ne postoji nikakav diktat ...
Štaviše: da se ne prihvata ...
Da je pravi trenutak
to što nema pravog trenutka.
Sa svim konsekvencama.
Sa svim dijamantnim suzama.)

... es una tortura ...

Osvrnem se
kad je uzviknuto
neko ime.
Osvrnem se da bih video rastojanje:
čisto rastojanje u čistom imenu,
čisto rastojanje u čistom blistanju.
Neizmerno rastojanje unutar samog čina.

Seizmograf koji je postavljen
u vanzemaljski prostor.
Časovnik koji je postavljen van vremena.
Ko je viknuo
tamo gde nema glasa?

„Otvoriti usta usred pustinje“* –

koliko živih i mrtvih,
koliko neživih i nemrtvih
bića
mora doći iz njih
umesto glasa?
Koliko ljudi?

*(Marko Rop)

V

Predmeti s tragovima očajnih
ljudskih obuhvatanja.

Kraj njih sam nalik nečemu
u šta su potopljeni.

Teče.
Ničim prekinuta proizvodnja
dokumenata (ne oprostí banalnosti!)
„o svemirskom potopu“.

Plansko brisanje bilo kakvih tragova
nosi u sebi još više očajnu tuđu i ludu želju

da bi upravo te izbrisane tragove *kao takve*
neko, kad-tad... nanjušio.
(Neko s pseće izoštranim čulima.)

Nije potreban neko.
Samo da bi bili
nanjušeni.

Nanjušeni baš u vodi.
U vodi koja je već otekla.

Predmeti odbačeni
da bi s lakoćom bili
pronađeni.
(Kao dokumenti
potopa.)

U slapovima izmišljene kose, mirisne i žive.

Uništeni
da bi bili
pronađeni.

Nanjušiti se ne mogu. Niti pronaći.
Nisu nanjušeni. Nisu pronađeni.

O ne... neka vas moj elegični ton
ne navede na pogrešne zaključke.
Upravo stoga što mi
od izmišljene starosti

podrhtava glas,
govorim
o tom trenutku
s radošću.

(I na krovovima vidim golubove.)

O tom trenutku mogu da govorim
samo s radošću
(onom koju još ne spoznah).

Kad pogledam ovaj trenutak
kroz vekove
(kroz milione godina) –
koliko je samo
revolucionarnog potencijala
u njemu!

*Sa svim konsekvencama
na idući trenutak.*

Koji?
Kad preokrenem teleskop
i pogledam ...
iz (pretpostavljenog) svemira ...
naovamo ...
vidim isto.

Isti pogled.
Ova hladnoća (ne oprostite banalnosti!)
jeste svemirska hladnoća.
O ne... Ova svemirska hladnoća
nije ništa drugo
do hladnoća ovog
jutra.

VI

Da li to što
možeš
biti odsečen
/a

(što nešto može biti
odsečeno)

od sveta

(još sad drhtim kada se setim
kako sam kao dete čuo
da je zbog snežne oluje neki grad

generira
iluziju
o
nekoj celini
sveta?

„odsečen od sveta“/„od
čega?“/),

(Molim,
napuštaju me čak i one iluzije
koje nikada nisam gajio.)

(I iluzija
o deziluziji.)

(A ni to ne umanjuje osećanje „težine
što svet jeste“ /Pessoa/.)

(I upravo ta težina
pada u prazninu.)

(Na mene pada sneg.
Na mene pada kiša.
Da li to generira
iluziju
da ja ne padam?)

(Za mene nema
izgovora da ne padam.
Čak i kad stojim na tlu,
prostor je kao takav
bez tla.)

Zatvoren je ulaz u svaku
potkupljenu samoću.

Svet nije ono
od čega je nešto odsečeno
kada je odsečeno
od sveta.

Svet je
odsečen
od sveta.

(Nema ulaza.
Kao u krimiću: ukoliko samo budem
dovoljno dugo išao
za običnim zgužvanim listom papira
koji na ulici kovitla vetar,

to će me dovesti do istine
o...)

(O...)

(Uči u to O...)

Moja *istinska* samoća
jeste kolektivno delo.

(Ne moja.
Samo samo-
ća.)

(To što
nema nikoga,
nikoga,
već jeste tačka
zbiranja.)

sa slovenačkog preveo Ivan Antić

poezija

Maja Ručević

Strogo kontrolirane enklave

SamoIZUZIMANJE

Izuzimam Se zbog postojanja pokretnih slika

Mozak se hrani isključivo neminovnostima koje
Nakon probavljanja nemilosrdno bljuje u mlazovima

Izuzimam Se da bi se rodio faktor održive vitalnosti
To što govorim je jezik prisile, strahom uglavljen u potrebu

Sve moje je ničijim pristankom tuđe, prešutni kozmički konsenzus
Sva pitanja o izvjesnosti obilježena su predznakom SUVIŠE
Dogodim li Se voljno, običavam reći riječ dvije o rastancima
I tako unaprijed pothranim rasap mita o sreći

Podvlačim crtu debelu kao skrupul kojeg varam
Potom hodam bezdomnim zemljama kao na trapezu
Ako se lišim privida o miru, izgubit ću korak

Izgubit ću UZRUJANOST, rutom raslinja
Možda izgubim i ključeve od morskog hrama
Gdje ću se, tada, dodana, ulijevati?

Izuzimam Se, slutim nešto poput posljednjeg pronalaska

Enklava

Ustrajem na pravovremenom skanjivanju
I lakiranim nanosima laži
Mene to uopće ne mora boljeti
Ni stvarati mi izlizane epizode sućuti
Nekad se unutar naših komuna stvore
Mali čirevi za sebe
Strogo kontrolirane enklave
Enklave doživotni ožiljci
Razorni urlici i mobilizirana strepnja
Da će se potrošiti vrijeme

Kao takt kurvinih potpetica
Tako različit od majčinog jecaja
I sličnih tipskih jeza

Potrebne su vješto probdjevane noći
U snu san snu ruku dade
I poreže ju na odru svijesti
Dugim preciznim bolom /muškog roda/

Potom, s vremenom, uvijek nekako kroz fiksnih petnaestak dana
Sve krene širiti se i bujati sve dok ne počne nalikovati
Na prozni nabujak u ispovjednom tonu
Enklava možda smogne snage da poleti van orbite
Da izbjegne sama sebe
Ili bar miris čistoga pamučnog oprosta
No obično je suviše strogo poslanstvo
Na obalama kmica iz prethodnog
Imaginarija
Urasla paraliza
I kruta statika koraka
U tvom naručju je automatski kobno
Medvjedi posuti injem
Plešu lanjsku polku
Navinutom mehanikom kineske spačke
Jutra su smežurana
Kao da se
Već nekako
Navikavam
Na
Mrtvi
Tračak
SADA

Triptih jednog ratobornog lipnja

Ozdravit ću putem bola, stara patologija kolotečine
Sve je više glodanja i mrmora zdravih, ti si posljednji
Jahač ovog staromodnog svemira, nemam ništa od toga
Rekao si: nismo kompatibilni, ipak, slio bih se u to more
Jutro se pokazalo neosjetljivim na nas
U razboritom eteru mnogo rušilačkih napora
I svjetlost u kutu šćućurene misli na tebe

...

Izbjegavati veseli korak
I pretjerano zimogroznu živahnost
Stvoriti osobnu pogansku semiotiku, carstvo simboličkog opreza
Pokojna gospođo Vječnosti, gotovo svirepo zjapite,

Nemate li možda izbora, niste li baš sjajno obamrli?
Kurvin sine, garote te ne bi zadavile
Pretplaćen si na žilavu samoživost
Jedan dva beskonačno
Sinje vode kraja

...

Zeleno vežem uz anomaliju tvog osmijeha
Manične napadaje beznačajnosti
Rugam ti se, predobro me mrcvariš
Tako neka bude, ti ionako najbolje znaš
Neka bude zeleno razulareno meso našeg boja
Neka se razviju jedra konačnog poraza
Ili barem kakvo rustikalno zeleno primirje
Dođi na piknik ispod vješala
Budi zelen od srama

U čekaonici

San je horizontalni presjek posred mučnine
U ovakvoj noći, u čekaonici njegova reza
Kad bi barem bio zlatan, ne tek prosječan
Jezivo su nepomična sada sva tumaranja dana
Poput na čas primijećenih voštanih figura
Svijeća divlja, afrički zvjezdoznanac
Čujem cilik eola kao najavu posljednjeg udaha,
Kao muklu zvonjavu u nekom selu duha
Sve je to u spomen te dvije tri kapitalne riječi
Koje čovjek utapa u moru svog nadanja
Smisao je precijenjen, voljela bih reći da mi je
Svejedno, da ne posjedujem slutnju
Ruke opet sijeku zrak, opet istost mog «ja»
To nikad neće prestati, ta rapsodija histriona
Kojemu su davno oduzeli pasoš
Putovala bih, možda su još jedino slike koje prolaze
Vrijedne relikvije, kao prpošni autizam!
Što sve stane između redova
Nikad neće na ovu bjelinu
Jer noć otuđuje bdijućeg
On je utvara u čekaonici
On je razlog za Godota
Šaljivdžiju bez takta

Filip B. Vukotić

Živeti neprekidno naličje

Voz iz Kosjerića za Beograd koji po redu vožnje polazi u 15:40h danas ne saobraća

Imam najviše dvanaest soba u kojima jedem rižu
i čokolada je tako topla modrica osvetljena kundakom.
Morž je mrtav, pijavice su brici popile mušteriju.
On je vampir i miluje ti kosu.
Ustani, hej, litllavtruper, hej.
Inauguracija predsednika odvija se po planu boga nacrtanog na stubu koji drži
most.
Mi iz provincije vidimo ga kad vozom dolazimo u Beograd.
U Beogradu ljudi žive.
Majmunice vina natoči, i-spale ti oči.
Istrebi mi buve, to ti je za večeru.
I... vodim te kući.
Na mucu se poznaju mučenici.
Najlon torte, najlon automobililililili.
Aprilililili!
Dobiješ šipak, a šipak je zdrav.
Namaži ga na kapke.
Prozorske kapke!
muve da ti predoče svet u umiranju,
zalazak u hemisferu jednog izmetatata, utata, utata, utata.
TATA!
Tata, da li će ikad više biti rata?! Ja bih da pucam, tata!
I tata bi, sine.
Hajde da pucamo, tata!
Hajde da pucamo, sine.
Hoćemo li da koknemo nekoga, tata!
Niko neće preživeti, sine.
Ni ti, ni ja, tata?!
Ni ti, ni ti, sine.
Kako je to lepo, tata! Molim boga onog, tata, da bude opet rata.

Rupčestina

Živeti pleonazam deminutive. U Zagrebu, Beogradu ili apozitivu.
Živeti anverzaciju. Jestu licem ka nebu. Gutati. Zadenuti apostrofe.

Prezreti šivenja, košulje, kidati konac zubima.
Znati da konac konopcu lance dosanjava, lančane reakcije,
oslobođene pa potom ponovo utamničene robove.
Lađari zviždanjem obaraju vetrove sa nogu.
Znati da ih zbog toga gutaju oluje.
Mumije izranjaju gore na severu.
Sever dole, a dole gore, neko bi to mogao u notes zapisati. Naopako!
Notes, note, poezija. Violinski ključ.
Ključ od kuće, od katanca (oslobođen, ponovo utamničen),
od stana u ulici u kojoj voda ključa kad je ostaviš da ključa, nenarezani ključevi.
Nemaština, nemati, mati. Majku zadevati da ti sestru rodi, brata.
Oca da ti rodi. Oca koji se konca ne boji.
Bojim igle. Bojim se igle. Metalik sive bole crveno.
P pristaje, a A ako mogu napisao bih naopako. Opako!
Opa! reče Ko, Evo ga Na!
Luč, luka, luk. Verujem u male ključice.
Živeti male ključice. U Zagrebu, Beogradu, čovek (pridev sledi) živi.
Živeti neprekidno naličje. Videti đavola u ključu i reći mu da se nosi dođavola.

Vaskrsenje

Spolja se oseća miris unutra. Spolja oslovljavamo ušima i tona je tupa.
Izmereno je trajanje spajanja dveju reka u obeležavanju manje u zbirna konačišta.
Uzvodno jesu račvanja i izlizane karlice brodova i čamca. Sve sam manje.
Dobro večer. Dobro jutro. Dobar dan. U prethodnim razredima učili smo o rađanju,
životu, smrti. Seća li se iko uvodnog časa?
Hvala, ne pijem. Ja sam leteći starešina čvrsto na zemlji đacima.
Dakle,
kod unutrašnjih organa usled nedostatka vitalnih funkcija kao što su,
kazaćemo to
otvoreno

(otvorite prozore, molim vas, i vrata), kao što su život sam,
dolazi do hemijske reakcije poznate kao truljenje. Ostalo je istorija.
Da. Dakle, gle. Dakle, daleko ćete dogurati ako dobro pogurate.
Rečna ostrva su ade. Kad se brod nasuka to može biti i zbog uskosti rečnog korita.
Obzirom da, s obzirom na ugled koji imaju kapetani duge plovidbe
tri puta Ura za more i njegove mornare. Ura! Ura! Ura!
Tri je časa. Gle. Dakle.
Kanalizacija se ispušta u slanu vodu. I smeće se baca. I zatrpava se. U zemlju.
Slava reciklažnom čudovištu, gutaču plastike i stakla.
Ura! Ura! Ura! Već šest h je a neobrađeno gradivo se nagomilava.
Goriva nema. Gas je poskupeo za šezdeset od sto.
Neki hlebovi se u peći peku.
Poslednji dani čamotinje.
Uskoro će doći demokratija
nošena na krilima onog koji ime borbe naše nosi.
Svi ćemo na ulice nakon toga.

Da plešemo. Na suncu da i mesečini crnimo odela.
Izgubljena je parnica. Dositej je prosvetitelj. Darwin je evoluirao.
Divizija se puši.
Imam bocu vaskrsenja. Ovolika je. Crvi je prosuli.

TV i ADSL

filteri. rezanca vazduha u kipućem zraku.
metalna viljuška grebući sa zidova skida sos.
FLJAS! i komarac je mrtav. paradajzsos.
spaghetti a la aria.
monolitna slavina d/oticanja
kap
po
kap.
radijacijom načet, elektro-seks bubašvaba.
„rađaj mi decu kao kolačiće“.
rodi mi sina-mutanta za početak.
pasirana -
ljubav zdrava.
bez konzervansa.
bez pipanja.
volim te preparirano.
volim te za poneti,
talasom radio prijemnika,
digitalizovanom tv,
sajberom nadasve.
enter i eskejp.
ti i ja,
jedno od drugog.
oni nas:
u zdrav mozak
u moždinu.
bolesnici!
beskičmenjaci!

Predstava

Noć bi da se prikaže u punom svetlu!
Molim Vas! Kokice za treći red!

Bojan Vasić

Tomato

и сам сам ту, возило, састављен од површина, заузет, узбуђен удубљењем, сталном несталношћу, незнатним девијацијама, избијањем неке средине и заосталим молекулима вулканизиране гуме на ободу, ситним искорак дубине у дубину, у ствари, тим тренутком, скромним, који преломи рекламу и настане, огласи се хармоником, њеним дуплим, умирућим гласом, само удах и издах. то је можда нешто утешно. пролазак који обнавља унакаженост зида, прикупљену маглу, отеклину графита, расцуреле псовке. који усмерава поглед, подиже правце ка црепу, утишава се, удаљава, завлачи унутра, под ћерпич, у ушну шкољку. под прстом су неравнине отврдлог измета, суве усеклине и нагао, и даље гладак чвор, мртво паперје, шупљи скелет дечијих, недовршених реченица, по која маслина напрслог мрака, поре дисања, случајни отвори учвршћени оним главним, уз димњак, намењеним антени. нигде чак ни правог смећа. могли бисмо бити чисти попут капи и само времену имамо да захвалимо на тој неравној фасади, избледелим лактовима, набреклој цигли, подригивању пукотина, спојном блату.

Д. Иванишевићу

Помажем деци и бескућницима. Пишем историју. Мастурбирам. Појаве промишљам до краја. Бридим. Измењујем сценографију. Не постојим. Догађај се одвија у подруму. Брезе су засађене густо због честих сметова прогањам сећања, гибања у чаши, мрље, пророчка оштећења вида; нејасност која увек указује на нешто. Анус је тачка, зарез генерише свако даље пружање. Органи као мој скромни резултат, човек, осека, окупљени љускари, плажа отровних бодљи, пијаца у подне, смет смећа, ситнобуржоазија. Ово није писање у цртицама. Постајање цртицом. Цртица писања. Цртице у писању. Пулсација. Једарце. Око телесних процеса. Заразни поглед. Ширећа тачка. Гутајућа репродукција. Вагинално писање. Ово је неистина сам одлучујем о почетку, о крају тезе, о линијама бекства, инсистирам на тим и тим темама, борим се са собом за превласт, изостављам или потенцирам наставке за лице, нулте сугласнике, обележја рода одговор је; потреба за тачком је; у средини је; отворити пут метафори је: истина како истина? Истина; даље

...iako je odavno svanulo, svaki udisaj, svako treptanje, odbija značaj. sve se slilo. bistrina u
palcima, sperma i pahulje piva. poliakril na podu. topao. spolja, neizvesnost, učmala nutrina,
prostor, iskrivljena sijalica. pri korenu oka je tek nešto vidljivije, nesapeto, tu, među žilama.
bliže se podne, izlaz, suprotna traka. puštaš se. hodnik je pregrejan. čuju se liftovi. trulež.
neprekidno. istim načinom. primam poziv. to je nekako lako. u stanu. ta tipičnost. sjaktava
utroba. napolju je drugačije pokretno. zatrese te prolazak voza. poniranje niz kristal. niz ponor
tuđeg tela. opšteg, svakako. razdvajanja su ipak, nasilna. otežu se, u život. atomizuju. u
preslice rečenica, bačeni jogurt. euridike su vraćene, na kratko, tonovima. na površinu. jasan
je obris statue. nekad rjepinov lik. i tinejdžeri, poput: usuđivanja, žongliranja, prkosa.
naravno, svi smo fabule. naše stope su sada dozvoljene svuda, čak su i potočići prisutni, ovde,
pod carskim reklamama, u parku. nešto je ipak zakatančeno. dok miluješ oblake, moždinu, to
plašljivo možda. ali ne i dan, ne i značenja. u njih ulaziš. zaključavaš se. ostaješ sam. postaješ
prvi vodoskok, drugi vodoskok. nekoliko pecaroša. betonirani prilazi reci...

za blatom dolazi
gramzivost

gledanje u tuđ tanjir tuđi
razlomak svetla

oficirska sledovanja uvek imaju
celzijus više

obični vojnici
koriste nasilje kao ambalažu

uporedi to sa bilo čim i
shvatićeš

potkožni otkos
savesti zamiriše samo
ponekom i to tek u snovima

ukoliko su mu cipele suve

dno trbuha
odjek
bežanje
silueta
manja od pedlja
prag vida ništavan
potrošen dimni signal
nedogođenost

membrana crne vode oči
ubistva baltik
smiraj i ništa
metalni trbuh pritisak
vode ruka svetla
pronaći leš
u ko će no
zaista prijatno cigareta
uznemirena jesen politikanti
onomatopeja kore suza
teška i laka sklon
nasilju jako dobro veče
provod bez militanata
sladostrasni uglomer
put u srce svetlost gasim
odećom topli urin elvisova
sećanja već otkucava dvanaest

iz mene prorasta
nešto sasvim
jednostavno: trava

pod palcem kupus fjordovi
lišaja

na iskap ispijam
plankton sunčevih pega
miholjdan poslednji
kanister leta

dan je obešen omčom
vinove
loze

martin
se njiše

krivudam za njim
kao šuma

...za talir mogu reći da je ispao iz sećanja. To, što pritiska dlan, i miriše na srebro znači samo da je u vreme zaustavljen ranije, iako ne znam tačno kada. Datum na njemu je, očigledno, netačan. Da se više razumem u novac, da poznajem istoriju numizmatike toliko dobro, koliko sad Martin, na dlanu bi u ovom trenutku stajalo nešto za šta nemam imena. Kakvi bi mu bili težina i miris, kakav bi bio taj svet u kome bih znao kuda i šta, u kojem ćemo ponovo biti zajedno, u kome bih želeo da budemo spaseni; ne znam...

breze
tamo gde si na trenutak
očekivao samo sneg odsustvo
celzijusa ali na ivici
šume je leto blista nisko
poput tegle meda zamislivo čak i
pod nepcem u prstima i
avion preleće usijan celofan
korone prostor koji ti
se čini suviše bliskim suviše
nemogućim tamo sasvim
iznad podnevne svetlosti
dok su zraci zasigurno
tu oštri njihova glupost ne
vara čula zarivena u padini
kože na samim rečima
stvarajući opekotine stvarajući
reči-rane sparinu i
znoj koji obliva čak i
množinu spaja
trepavice

постоји тло. које се производи. тело. које је туђе. прилаз наслагама соли. прижељкујем метал. дубоко у себи. силиконске делове. секунде које ћу помоћу њих вратити. на јару свести. лишће се грби губећи влагу. рафлектор сам. соц. општински разглас. то не треба тумачити. просути по глави. хладну воду. песнице дана. готово да сам истина, тада. светлост која истрајава, дефинише мрак. макета авиона. дрвен, непостајан на ветру, вишеугаон, динамичан. станиште ротора. аморфност пре згрушавања. и згрушавање. процес. склон заносима. сумпору који се концентрише у ваздуху. заробљености. у тренутку који ме тресне о ледину. чеона кост сам. смрсан. свака реч боли. не осећам ивице. нешто удара о трбух брода. паралисан. бескрајан крик метала. дозивам, ходником, доњим палубама. соц. невидљив на дну. а сам не видим. шака обујмљује искуство. глатко. и пријатно топло. гробница. притварам очи. скривен иза капака. спреман на ударац.

тому

после сјаја рефлектора на нашминканим лицима
после топле буке на голим забавама
после зимовања у планинским центрима
ужурбаност и досада
мој стан је и затвор и палата јека
пуштене воде у претанким зидовима

мартин који је једном био жив сада је мртав
ми ако смо икада и живели сада тек постојимо
без имало стрпљења

(у преводу Јована Христића)

Marija Vasiljević

Proleće

Jutro, deoba

Da dohvatiš čarape
kad – nešto u kičmi
krcne, pokrene
udvajanje. I
setiš se.

Oslonac

Rasuto po
sobi zgušnjava
se pa u
čvrsto stegne.
Tada možeš da korakneš.

Uzde

Sva si svoja, sigurno

nažalost zato: iznutra
bezbroy ukrštanja uvek
zategnuta, izdržavaš
se.

Staklo

Zatvaraš prozore.
Od fontane, ljudi

buka ti je.
I meni

to tamo
ništa ne treba.

Potom dugo posmatramo ulicu.

Glavobolja

raste i sve
sporije spušta se
niz tobogan jedno dete

a dole, u mreži
preseka prolaznika
sav si trg.

Odmor

Klokoću talasi ispod mola kese
i opuške ne vidiš ne
postoje. Dodirneš li
stopalom klizavo,
kamenje pomisliš
samo je to.

o poeziji

temat:

Antonien Arto

Moris Blanšo

ARTO

Arto sa dvadeset sedam godina šalje nekoliko pesama jednom časopisu. Urednik časopisa ih učtivo odbija. Arto onda pokušava da objasni zašto mu je stalo do tih nesavršenih pesama: budući da pati od tolikog zapuštanja misli, on ne može da zanemari čak ni one nezadovoljavajuće forme, izvojevane na osnovu tog centralnog nepostojanja. Koliko vrede tako dobijene pesme? Sledi prepiska, te Žak Rivijer, urednik časopisa, odjednom predlaže Artou da objavi ta pisma, posvećena neprihvaćenim pesmama (ali koje će sada biti delimično namenjene objavljivanju u svojstvu primera i svedočanstva). Arto prihvata, pod uslovom da se realnost ne izneveri. To je čuvena prepiska sa Žakom Rivijerom, događaj od izuzetnog značaja.

Da li je Žak Rivijer bio svestan te anomalije? Pesme koje smatra neuspelim i nedostojnim objavljivanja prestale su to da budu čim ih je dopunila priča o iskustvu njihove nedovoljnosti. Kao da je ono što im je nedostajalo, što im je bilo mana, postalo ispunjenost i dovršenost zahvaljujući otvorenom izražavanju tog nedostatka i produbljanju njegove nužnosti. Žaka Rivijera ne zanima toliko delo samo, koliko iskustvo dela, kretanje čiji je delo rezultat, i taj anonimni, tamni trag koji ono nespretno izražava. Povrh svega, taj neuspeh, koji ga ne privlači onoliko koliko će kasnije privući one koji pišu i čitaju, postaje upadljiv znak centralnog zbivanja duha na koji Artoova objašnjenja bacaju zapanjujuću svetlost. Nalazimo se, dakle, na obodima jednog fenomena vezanog za književnost, pa i za umetnost: da ne postoji pesma ako njen „predmet“, prećutan ili ispoljen, nije ostvarenje tog teksta kao pesme, i da je kretanje iz kog delo potiče upravo cilj stvaranja tog dela, ponekad i njegovog žrtvovanja.

Podsetimo se ovde jednog Rilkeovog pisma, napisanog petnaestak godina ranije:

Što se više napreduje, to život postaje ličniji, jedinstveniji. Umetničko delo je nužan, neboriv, završava konačan izraz te jedinstvene realnosti... Tu počiva izuzetna podrška koju delo pruža onome ko je prisiljen da ga stvori... To nam na pouzdan način objašnjava da moramo da se podvrgnemo najekstremnijim izrazovima, ali isto tako, naizgled, da o tim izazovima ne govorimo ni reči, pre nego što utonemo u svoje delo, da ih ne umanjimo spominjanjem: jer jedinstvenost, ono što niko drugi ne bi mogao razumeti, niti bi imao pravo da razume, ta svojevrsna ludost, koja nam je svojstvena, mogla bi da stekne vrednost jedino ako se umetne u naš rad kako bi otkrila njegov zakon, originalni nacrt koji se jedino može predočiti posredstvom prozirnosti umetnosti.

Rilke, dakle, ne želi da neposredno saopšti iskustvo iz kog delo nastaje: taj vrhunski izazov koji zadobija vrednost i istinu jedino u okviru dela u kom se javlja, vidljiv-nevidljiv, pod udaljenim svetlom umetnosti. Ali da li je Rilke uvek imao tu rezervu? Zar je nije formulisao upravo da bi je ukinuo istovremeno je održavajući, znajući povrh toga da ni on,

nit iko, nema pravo da tu rezervu ukine, već samo da se postavi prema njoj? Ta svojevrsna ludost koja nam je svojstvena...

NEMOGUĆNOST MIŠLJENJA KOJA JESTE MIŠLJENJE

Žak Rivijer pokazuje savršeno razumevanje, pažnju i takt. Ali u dijalogu, udeo nesporazuma ostaje neosporan, iako se teško može ustanoviti. Arto, koji je u to vreme još uvek veoma strpljiv, neprestano nadzire taj nesporazum. On uviđa da njegov sagovornik pokušava da ga smiri, obećavajući mu da će u budućnosti postići koherenciju koja mu nedostaje, ili pak, pokazujući mu da je krhkost duha duhu neophodna. Ali Arto ne želi da bude smiren. On je u kontaktu s nečim što je toliko ozbiljno da ne može da podnese ublažavanje. On takođe oseća neverovatan i za njega gotovo nepojmljiv odnos između urušavanja njegove misli i pesama koje uspeva da piše uprkos tom „stvarnom propadanju“. S jedne strane, Žak Rivijer ne prepoznaje izuzetnost ovog događaja, a s druge strane, ne prepoznaje ono što je ekstremno u delima duha, stvorenim na osnovama odsustva duha.

Kad piše Rivijeru, sa mirnom pronicljivošću koja zapanjuje sagovornika, Arto nije iznenađen što ovde gospodari onim što želi da kaže. Pesme su te koje ga izlažu centralnom gubitku mišljenja od kog pati: tu zebnju kasnije izražava oštrijim izjavama, na primer, u ovom obliku: „*Ja pak govorim o odsustvu rupe, o izvesnoj studenoj patnji, bez slika, bez osećanja, koja je kao neopisivi sudar pobačaja.*“ Zašto onda piše pesme? Zašto mu nije dovoljno da bude čovek koji se služi jezikom u uobičajene svrhe? Sve upućuje da poezija, koja se kod njega vezuje za „*izvesnu eroziju, koja je i suštinska i neuhvatljiva erozija mišljenja*“, suštinski prisutna u tom centralnom gubitku, istovremeno pridaje sigurnost da je jedini izraz mišljenja i obećava mu, u izvesnoj meri, da će sačuvati taj gubitak, da će sačuvati svoju misao kao izgublenu. Tako će Arto reći, netrpeljivo i oholo: „*Ja sam onaj koji je najbolje osetio zapanjujuću smetenost svog jezika u odnosu sa mišljenjem... Gubim se u svojoj misli, uistinu, kao što se sanja, kao što se iznenada vraća u svoju misao. Ja sam onaj koji poznaje kutove kobi.*“

Njemu nije stalo „*da misli ispravno, da vidi ispravno*“, da ima dobro ustrojene misli, dobro udešene i pravilno izražene, ne zanima ga nijedna od tih sposobnosti za koje zna da ih poseduje. I ljuti se kad mu prijatelji kažu: ti misliš kako treba, to što ti nedostaju reči je uobičajena pojava. („*Poneki smatraju da sam suviše izuzetan u iskazivanju svojih nedovoljnosti, moje duboke slabosti i nemoći koju osuđujem da ne bih verovao kako ona nije imaginarna, od svih delova napabirčena.*“) On zna, sa svom dubinom koju mu iskustvo bola pridaje, da misliti ne znači imati misli, i da ga njegove misli samo navode da nasluti da „*još [nije] počeo misliti*“. U tome je ozbiljnost nemira u kom se obrće. Arto kao da je dodirnuo, protiv svoje volje, usled patetične greške odakle dopiru njegovi krici, tačku na kojoj misliti znači još ne biti sposoban za mišljenje: „*nesnaga*“ („*impouvoir*“), prema njegovoj reči, koja je suština misli, ali koja od nje stvara nedostatak ekstremnog bola, manjak koji istovremeno zrači iz tog centra i, izjedajući fizičku supstancu onoga što misli, deli se na svim stupnjevima u bezbroj samostalnih mogućnosti.

Činjenica da je poezija vezana za tu nemogućnost mišljenja koja i jeste mišljenje – to je istina koja se ne može otkriti, jer se uvek odvraća i prisiljava ga da je iskusi ispod tačke u kojoj bi je stvarno iskusio. To nije samo metafizička teškoća, to je otimanje jednog bola, a poezija je taj stalni bol, ona je „*senka*“ i „*noć duše*“, „*odsustvo glasa za krik*“.

U pismu napisanom dvadesetak godina kasnije, kad je već proživeo izazove koji su od njega napravili teškog i blistavog čoveka, on krajnje jednostavno kaže: „*U književnost sam stupio pišući knjige u kojima sam govorio da sam nesposoban da pišem. Kad sam imao nešto da zapišem, moja misao je bila nešto što mi se najviše odupiralo.*“ I još: „*Oduvek sam pisao*

samo da bih rekao da nikad nisam ništa uradio, niti da sam mogao išta da uradim, i da, radeći, zapravo nisam radio ništa. Čitavo moje delo sazđano je na ništavilu, i nije moglo biti zasnovano ni na čemu drugom...“ Zdrav razum će se odmah zapitati: ali ako nema šta da kaže, zašto onda ne čuti? Zato što se ne možemo zadovoljiti da ne kažemo ništa kad je ništa tek skoro ništa, ali ovde se čini da je reč o tako radikalnoj ništavnosti da, samom tom neumerenošću koju predstavlja – opasnošću kojoj pristupa i tenzijom koju izaziva – zahteva, kao da bi se tu predala, formiranje inicijalnog govora kojim će se odstraniti reči koje nešto znače. Kako se onaj ko nema šta da kaže ne bi potrudio da počne da govori i da se izražava? „E pa, u tome je samo moja slabost, samo moja besmislenost što želim da pišem po svaku cenu i da se izražavam. Ja sam čovek koji je mnogo propatio od duha, i po tom osnovu imam pravo da govorim.“

OPISI JEDNE BORBE

Toj praznini koju će njegovo delo – razume se, to nije delo¹ - uznositi i optuživati, gaziti i očuvati, koju će ispunjavati i koja će ga ispunjavati, Arto će prići pokretom sa njemu svojstvenim autoritetom. Na početku, pre te praznine, on još pokušava da se domogne izvesne punoće u koju veruje da je siguran, koja bi ga spojila sa njegovim spontanim bogatstvom, celovitošću njegovog osećanja i tako savršenim prijanjanjem uz kontinuitet stvari da se već u njemu kristališe u poeziju. Tu „*duboku lakoću*“ on ima, veruje da ima, kao i mnoštvo formi i reči, pogodnih za njeno iskazivanje. Ali „*u odsudnom trenutku kad se duša sprema da uredi svoje bogatstvo, svoja otkrića, to otkrovenje, u tom nesvesnom minutu kad se stvar nalazi na tački emanacije, neka viša pakosna sila spopadne dušu poput vitriola, napadne masu reč-i-slika, napadne masu osećanja, ostavivši mene zadihanog, na samom pragu života.*“

Može se reći da je u ovom slučaju Arto žrtva iluzije neposrednog,; lako je to reći; ali sve počinje načinom na koji se on odvaja od te neposrednosti koju naziva „*životom*“: i to ne nekakvim nostalgичnim onesveščivanjem niti nesvesnim prepuštanjem snu; već upravo suprotno, raskidom koji je toliko očigledan da u svoje središte uvodi afirmaciju večnog odvrćanja koje postaje ono što mu je najsvojstvenije, kao neko užasno iznenađenje koje je priredila njegova istinska priroda.

Tim nesumnjivim i bolnim produbljivanjem, on uspeva da preokrene koordinate pokreta i da na prvo mesto stavi lišavanje, a ne više „*neposrednu celovitost*“ u okviru koje se to lišavanje najpre ukazivalo kao prosti nedostatak. Na prvom mestu nije punoća bića, već pukotina i brazda, erozija i kidanje, prekid i lišavanje koje ga izjeda: biće nije biće, već nedostatak bića, živi nedostatak usled kog je život šupalj, neuhvatljiv i neiskaziv, sem pomoću krika užasavajuće apstinencije.

Možda je Arto verovao da poseduje punoću „*neodvojive stvarnosti*“ samo zato što je razaznavao veličinu senke, koju je u njegovoj pozadini bacala ta praznina, jer o totalnoj punoći u njemu svedoči jedino ogromna sila koja je ništi, neumerena negacija, uvek na delu, uvek sposobna za beskrajno množenje praznine. Taj pritisak je toliko da ga iskazuje, istovremeno zahtevajući da se potpuno posveti stvaranju te praznine i održavanju njegovog iskazivanja.

Ipak, u vreme prepiske sa Žakom Rivijerom, dok još piše pesme, on otvoreno zadržava nadu u ravnopravnost sa samim sobom, koju bi trebalo da ostvare njegove pesme, u trenutku kad je ruše. On tada kaže da „*misli na nižoj stopi*“; „*ja sam ispod samog sebe, znam, patim zbog toga*“. Kasnije će dodati: „*Ta protivrečnost između moje duboke lakoće i spoljašnje teškoće stvara nemir koji me ubija.*“ U tom trenutku, netrpeljiv je i oseća se krivim zato što misli ispod svoje misli, koju dakle održava negde iza sebe, toliko siguran u njen idealni

¹ „*I rekao sam vam: nema dela, nema jezika, nema reči, nema duha, ničega. Ničeg, sem jednog lepog Nervomera.*“

integritet da bi se, ako bi je izrazio, makar i jednom jedinom rečju, on otkrio u svom istinskom sjaju, kao apsolutni svedok samog sebe. Nevolja dolazi otud što on ne može da se oslobodi svoje misli, a poezija u njemu ostaje kao nada da će obrisati taj dug koji pak može samo da produži izvan granica njegove egzistencije. Povremeno se stiče utisak da prepiska sa Žakom Rivijerom, njegovo slabo interesovanje za poeziju, nasuprot interesovanju za centralni nemir koji Arto drage volje opisuje, izmeštaju centar pisanja. Arto je pisao opirući se praznini, pokušavajući da joj utekne. A sada piše tako što joj se izlaže, pokušavajući da je izrazi i da iz nje iznedri izraz.

To izmeštanje centra gravitacije (koje predstavljaju *Pupak limba* i *Nervomer*) je bolni zahtev koji ga prisiljava, napuštajući svaku iluziju, da svoju pažnju posveti samo jednoj tački. „*Tački odsustva i ništavnosti*“, oko koje luta sa izvesnom sarkastičnom lucidnošću, lukavim zdravim razumom, a potom gonjen kretanjem patnje u kojoj se čuje krik bede, krik kakav je samo Sad umeo da ispusti, a ipak, kao ni Sad, nikada ne prihvatajući, sa takvom borbenom snagom da ne prestaje da biva na visini te praznine koju je prigrlio. „*Želeo bih da prevaziđem tu tačku odsustva, ništavnosti. To gaženje koje me obogaljuje, koje me čini inferiornim u odnosu na sve i svakoga. Nemam život, nemam život! Moje unutarnje ključanje je mrtvo... Ne polazi mi za rukom da mislim. Razumete li tu šupljinu, to intenzivno i trajno ništavilo... Ne mogu ni napred ni nazad. Fiksiran sam, usredsređen oko jedne, iste tačke, koju sve moje knjige prevode.*“

Ne treba se povesti i čitati ove precizne opise kao pouzdane i minuciozne analize psihološkog stanja, kao što nam Arto sugerše. To jesu opisi, ali opisi jedne borbe. Ta borba mu je delom nametnuta. „Praznina“ je „aktivna praznina“. Ovo: „ja ne umem da mislim, ne polazi mi za rukom da mislim“ jeste zazivanje jedne dublje misli, neprekidni pritisak, zaborav koji, ne trpeći da bude zaboravljen, ipak zahteva jedan savršeniji zaborav. Mišljenje je ubuduće taj korak kojim se zakoračuje unatrag. Borba u kojoj je neprestano poražen uvek se nastavlja na nižem stupnju. Nemoć nikad nije dovoljno nemoćna, nemoguće nije nemoguće. Ali istovremeno, tu borbu Arto želi da nastavi jer u njoj ne odustaje od onoga što naziva „*životom*“ (od tog iskrenja, te munjevite živosti) čiji gubitak ne može da podnese, koji želi da sjedini sa svojim mišljenjem, životom koji – veličanstveno i užasno tvrdoglavo – apsolutno odbija da razlikuje od mišljenja, pri čemu je ono samo „*erozija*“ ovog života, „*ispijenost*“ ovog života, intimnost prekida i propadanja gde ne prebivaju ni život ni misao, već mučenje suštinskog nedostatka kroz koji se već afirmiše zahtev za odlučnijom negacijom. I sve ponovo počinje iz početka. Jer Arto nikad neće prihvatiti skandal mišljenja odvojenog od života, čak i kad je izložen najdirektnijem i najneobuzdanijem iskustvu suštine mišljenja kao razdora, te nemogućnosti koju mišljenje afirmiše protiv samog sebe kao granicu svoje beskrajne moći.

PATNJA, MIŠLJENJE

Bilo bi zavodljivo da ono što nam Arto kaže povežemo sa izjavama Helderlina i Malarmeja: da je inspiracija pre svega ona čista tačka sopstvenog odsustva. Ali treba se odupreti tom iskušenju suviše uopštenih tvrdnji. Svaki pesnik govori isto, a to ipak nije isto, već jedinstveno, osećamo to. Artoov udeo njemu je svojstven. Njegova reč je tako intenzivna da je neizdrživa. U njoj se izražava bol koji odbija svaku dubinu, svaku iluziju i nadu ali koji, u tom odbijanju, otvara misli „*eter novog prostora*“. Čitajući ove stranice, shvatamo ono što ne uspevamo da saznamo: da mišljenje može biti samo remećenje; da je ono što treba da bude mišljeno upravo ono što se odvrća od mišljenja i neiscrpno se iscrpljuje u njemu; da između patnje i mišljenja postoji tajna veza, jer ako je patnja, kad postane ekstremna, takva da ništi snagu patnje, da uvek ispred sebe, u vremenu, uništava vreme u kom bi mogla biti ponovo uhvaćena i dovršena kao patnja, možda je isti slučaj sa mišljenjem. Neobični odnosi. Da li bi

ekstremno mišljenje i ekstremna patnja rasprostrli isti horizont? Da li bi patnja, na kraju krajeva, bila isto što i mišljenje?

(izvornik: Maurice Blanchot, „Artaud“, *Le Livre à venir*, Gallimard, 1959)

sa francuskog preveo Bojan Savić Ostojić

Antonen Arto i Žak Rivijer

PREPISKA

ŽAK RIVIJER ANTONENU ARTOU

1. maj 1923.

Gospodine,

Žalim što ne mogu da objavim vaše pesme u *Nouvelle Revue Française*. Međutim, zainteresovale su me dovoljno da poželim da upoznam njihovog autora. Ako bi bilo moguće, svratite do redakcije nekog petka, između četiri i šest časova, bio bih srećan da Vas vidim.

Molim Vas da primite, gospodine, izraze mog dubokog poštovanja.

Žak Rivijer.

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

5. jun 1923.

Gospodine,

Da li biste mi dopustili, iako ću vas izvesno ugnjaviti, da se vratim na nekoliko tačaka našeg popodnevnog razgovora.

Pitanje prijemčivosti ovih pesama je problem koji vas zanima isto koliko i mene. Razume se, govorim o njihovoj apsolutnoj prijemčivosti, o njihovoj književnoj egzistenciji.

Ja patim od opake bolesti duha. Misao me napušta na svim stupnjevima. Počev od jednostavne činjenice misli pa sve do spoljašnje činjenice njene materijalizacije u rečima. Reči, rečenični oblici, unutarnji pravci misli, proste reakcije duha, ja sam u neprekidnom traganju za svojim intelektualnim bićem. Čim sam u prilici *da obuhvatim formu*, koliko god bila nesavršena, ja je učvrstim, iz straha da će mi uteći misao. Ja nisam na visini samog sebe, to znam, zbog toga patim, ali na to pristajem, da ne bih potpuno svisnuo.

Sve ovo, što sam veoma loše iskazao, može uvesti strašan nesporazum u vaš sud o meni.

Zbog svega toga, iz obzira prema centralnom osećanju koje mi diktira pesme, prema slikama ili snažnim obrtima koje sam mogao da iznađem, ipak ove pesme namenjujem objavljivanju. Te obrte, te neskladne izraze koje mi prebacujete, osetio sam i prihvatio. Setite se: nisam ih doveo u pitanje. Oni potiču iz duboke nesigurnosti moje misli. Srećan sam kad tu nesigurnost ne zameni potpuno nepostojanje koje me ponekad skoli.

Ovde se opet bojim da sam dvosmislen. Hteo bih da shvatite da ovde nije reč o višku ili manjku postojanja koji rezultiraju onim što se uobičajeno naziva inspiracijom, već se radi o potpunom odsustvu, o stvarnom propadanju.

I zbog toga sam vam rekao da nemam ništa, nikakvo delo u nastajanju, pošto ovih nekoliko stvari koje sam vam pokazao čine komadiće onoga što sam uspeo da preotmem od potpunog ništavila.

Veoma mi je stalo da se ovih nekoliko demonstracija *duhovnog* postojanja koje sam sebi mogao da pružim ne smatraju nepostojećim samo zbog mrlja i neskladnih izraza koji njima provejavaju.

Time što sam vam ih pokazao, činilo mi se da njihove mane i nejednakosti nisu toliko upadljive da naruše utisak celine koji odaje svaka pesma.

Budite sigurni, gospodine, da mi u vidu nije nikakav trenutni i podmukli cilj, samo želim da ispraznim jedan uzbudljiv problem.

Jer se ne mogu nadati da će vreme ili rad nadoknaditi te nejasnoće i šupljine, upravo zato, sa toliko insistiranja i brige zahtevam njihovo postojanje, ma bilo ono i pobačaj. A pitanje na koje bih voleo da dobijem odgovor je sledeće: Mislite li da bi se književna autentičnost i delotvorna moć pre mogla pripisati nekoj nesavršenoj pesmi, protkanoj lepim mestima, nego nekoj savršenoj pesmi bez velikog unutarnjeg odjeka? Priznajem da časopis kakva je *Nouvelle Revue Française* zahteva određeni formalni nivo i veliku čistoću materije, ali stavimo li to na stranu, da li je srž moje misli toliko nejednaka i da li je njena lepota toliko osujećena nečistoćama i neodlučnostima koje njome provejavaju, da joj je onemogućeno da stekne *književno* postojanje? U tome je čitav problem moje misli. Jedino mi je stalo da saznam da li imam pravo da nastavim da mislim, u stihu ili prozi, ili ne.

Dozvoliću sebi da Vam nekog od narednih četvrtaka poklonim malu pesničku plaketu koju je upravo objavio g. Kanveler, a koja nosi naslov *Tric Trac du Ciel* (*Trik-trak na nebu*), kao i malu knjigu objavljenu kod Savremenih: *les Douze Chansons* (*Dvanaest pesama*). Tada ćete moći da mi saopštite svoj *konačan* sud o mojim pesmama.

Antonenu Arto.

*

ŽAK RIVIJER ANTONENU ARTOU

23. jun 1923.

Dragi gospodine,

Pažljivo sam pročitao ono što ste izvoleli podvrgnuti mom sudu i mislim da sa potpunom sigurnošću mogu da vas rešim briga prisutnih u Vašem pismu, čijim sam primanjem bio izuzetno počastvovan, jer ste me izabrali za poverenika. U vašim pesmama ima, a to sam vam rekao i u prvom navratu, nespretnosti i nadasve iznenađujućih neobičnosti. Međutim čini mi se da su one pre svega plod Vašeg pažljivog rada na pesmama, a ne nedostatka vladanja nad Vašim mislima.

Očigledno je (a to je upravo ono što me trenutno sprečava da objavim u *Nouvelle Revue Française* bilo koju vašu pesmu) da uglavnom ne uspevate da postignete dovoljno jedinstvo utiska. Ja imam dovoljno iskustva u čitanju rukopisa da bih video da koncentracija Vaših sredstava prema običnom poetskom cilju nije ometena Vašim temperamentom, i da ćete sa malo strpljenja, čak i ako to bude podrazumevalo prosto uklanjanje divergentnih slika ili crta, uspeti da napišete savršeno koherentne i skladne pesme.

Uvek će mi biti zadovoljstvo da Vas vidim, popričam sa Vama i pročitam ono što budete izvoleli da mi pošaljete. Da li da Vam vratim rukopis koji ste mi doneli?

Molim Vas, dragi gospodine, da primite moje izraze iskrene zahvalnosti

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

Pariz, 29. januar 1924.

Gospodine,

Dajem Vam za pravo što ste zaboravili na mene. Ja sam Vam prošlog maja ispisao malu duševnu ispovest. I postavio sam Vam jedno pitanje. Dopustićete mi da tu ispovest danas dopunim, da je ponovim, da odem do samog kraja sebe. Nije mi namera da se opravdam pred vama, niti mi je stalo da bilo kome dokazujem kako postojim. Da bih se izleo od tuđeg suda, održavam svu distancu koja me razdvaja od sebe samog. Molim vas da ovo ne shvatite kao drskost, već kao verno priznanje, mučno izlaganje jednog bolnog stanja misli.

Dugo sam Vam zamerao na odgovoru koji ste mi poslali. Predao sam se Vama kao mentalni slučaj, kao pravi duševni poremećaj, a vi ste mi odgovorili književnim sudom o pesmama do kojih nisam držao, do kojih nisam mogao držati. Laskao sam sebi da sam ostao neshvaćen od Vas. Danas uviđam da nisam možda bio dovoljno eksplicitan, i molim Vas da mi zbog toga oprostite.

Mislio sam da ću Vas zadržati, ako ne svojim biranim stihovima, a ono barem retkošću nekih pojava intelektualnog reda, čijom zaslugom upravo ti stihovi nisu bili, niti su mogli biti drugačiji, pri čemu sam ja upravo u sebi imao čime da ih dovedem do vrhunskog savršenstva. Tašta tvrdnja, svestan sam, ali namerno preterujem.

Moje je pitanje možda bilo nedovoljno ozbiljno, ali postavio sam ga upravo vama, i nikom drugom, upravo zbog krajnje osetljivosti, zbog skoro bolesne pronicljivosti vašeg duha. Mislio sam da sam Vam pružio slučaj, karakterizovani mentalni slučaj, a pošto sam smatrao da Vas zanima svaki duševni poremećaj, sve ništiteljske prepreke misli, istovremeno sam nameravao da privučem Vašu pažnju na *stvarnu*, početnu vrednost svoje misli, i ishoda moje misli.

Za tu rasutost mojih pesama, te formalne nedostatke, to neprekidno gibanje moje misli nije odgovoran nedostatak uvežbanosti, instrumenta kojim sam se služio, *umnog razvoja*; već centralno urušavanje duše, izvesna erozija, koja je i suštinska i neuhvatljiva erozija mišljenja, prolazno neposedovanje materijalnih prednosti mog razvoja, abnormalno razdvajanje elemenata mišljenja (poriva za mišljenjem, svakog od završnih slojeva mišljenja, prolazeći kroz sva stanja, sva račvanja mišljenja i forme).

Postoji, dakle, nešto što uništava moju misao; nešto što me ne sprečava da budem ono što bih mogao biti, već što me, tako da kažem, ostavlja u neizvesnosti. Nešto skriveno što mi krade reči *koje sam ja pronašao*, što mi smanjuje duševnu napetost, što malo po malo uništava masu moje misli, što mi oduzima i sećanje na obrte kojima se izražavamo, a koji precizno prevode najneraskidivije, najistančanije i najstvarnije modulacije mišljenja. Ne insistiram. Nije na meni da opišem svoje stanje.

Ipak bih hteo od svega toga da kažem tek koliko je potrebno da bih od Vas stekao razumevanje i poverenje.

Dakle, verujte mi. Molim Vas, priznajte da te pojave postoje, priznajte njihovu kradomičnost, njihovo večito ponavljanje, priznajte da bih ovo pismo napisao i ranije da nisam bio u tom stanju. Postavljam, dakle, još jednom svoje pitanje:

Poznajete li suptilnost, krhkost duha? Nisam li Vam o tome rekao dovoljno da Vam dokažem da posedujem duh koji *književno* postoji, kao što postoji T., E. ili S, ili M.

Nadoknadite mom duhu prikupljanje snaga, sklad koji mu nedostaje, neprekidnu napetost, usredsređenost njegove sopstvene srži. (Objektivno, sve je to jako malo.) I recite mi da li ono što mojim (starim) pesmama nedostaje ne bi time bilo nadoknađeno?

Verujete li da u pravilno skladanom duhu shvatanje veoma slabo funkcioniše i da možemo u isti mah iznenaditi i razočarati? Naposljetku, ako dobro procenjujem svoj duh, o njegovim delima mogu da sudim samo u onoj meri u kojoj se oni mešaju sa duhom, u svojevrsnoj blaženoj nesvesti. To će biti moje merilo.

Za kraj, šaljem Vam i predstavljam poslednje delo svog duha. U odnosu na mene, ne vredi mnogo, mada bolje i to nego ništa. Najmanje zlo. Ali mene zanima vredi li uopšte pisati ovo ili ne pisati uopšte.

Na ovo ćete odgovoriti tako što ćete prihvatiti ili odbiti ovaj skroman pokušaj. Prosudićete o njemu sa apsolutnog stanovišta. Ali reći ću Vam da li bi me svojski utešila pomisao da, iako nisam *sasvim* ja, na visini, gustini i širini sebe, još mogu biti nešto. Zato, gospodine, budite krajnje apsolutni. Procenite ovu prozu van svakog pitanja težnje, načelâ, ličnog ukusa, procenite je iz milosrđa svoje duše, suštinske lucidnosti Vašeg duha, promislite je svim svojim srcem.

Ova proza verovatno upućuje na mozak, dušu koja postoji, kojoj pripada određeno mesto. Zarad opipljivog zračenja ove duše, ne gonite je sem ako se Vaša svest pobuni iz svih snaga, ali ako budete imali kakvu god sumnju, neka se reši u moju korist.

Uzdam se u Vaš sud.

Antonen Arto.

POST-SKRIPTUM JEDNOG PISMA U KOM SU RAZMATRANE NEKE KNJIŽEVNE POSTAVKE ŽAKA RIVIJERA

Reći ćete mi: da bi se iznelo mišljenje o takvim pitanjima, potreban je drugačiji duševni sklop i drugačija pronicljivost. E pa, u tome je samo moja slabost, samo moja *besmislenost* što želim da pišem po svaku cenu i da se izražavam.

Ja sam čovek koji je mnogo propatio od duha, i po tom osnovu imam *pravo* da govorim. Znam kako se to odvija unutra. Jednom zasvagda sam pristao da se podvrgnem svojoj inferiornosti. Pa ipak nisam glup. Znam da bi se moralo misliti dalje nego što dopirem ja, možda i drugačije. Sve što ja očekujem je da mi se promeni mozak, da se otvore njegove gornje ladice. Za sat vremena, možda i sutra, promeniću mišljenje, ali ova trenutna misao opstaje, neću dopustiti da moja misao iščezne.

A. A.

KRIK

*Maleni pesnik od nebesa
Otvora kapke svoga srca.
Nebesa se trvu. Zaborav
Iskorenjuje simfoniju.*

*Konjušaru ta luda kuća
Nad čijim vukovima bdiš
Ni ne sumnja u splet jarosti
Koje tinjaju pod ložnicom*

Svoda nad nama razapetog.

*A i vi tišino i noći
Ućutkajte sve nečistoće
Nebo velikim koracima
Gazi ka raskršću zvukova.*

*Zvezda jede. A koso nebo
Otvora let ka vrhovima
Noć će pomesti sve otpatke
Ručka kojim se zasitismo.*

*Po zemlji se vuče puž golać
Deset hiljada belih ruku
Pozdravlja ga puži onuda
Kuda se zemlja raspršila.*

*Anđeli se vratiše mirno
Neizazvani bestidnošću
Kad se podiže istinski glas
Duha što ih je zazivao.*

*Sunce što je od dana niže
Zapluskivaše celo more.
Čudesan premda jasan san
Rodi se na zemlji u rasulu.*

*Maleni pesnik izgubljen
Ostavi nebo iza sebe
Prekozemaljska zamisao
Nastani mu kosmato srce.*

*

*Dva predanja su se susrela.
Ali naše zakukuljene misli
Nisu bile ne svome mestu,
Neka sve krene ispočetka.*

A. A.

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

22. mart 1924.

Moje pismo je zaslužilo barem odgovor. Vratite, gospodine, pisma i rukopise.
Rado bih iznašao nešto pametno što sad valja reći, da odredim precizno šta nas udaljava,
ali uzalud. Ja sam jedan još neuobličen duh, imbecil: mislite o meni kako Vam volja.

*

ŽAK RIVIJER ANTONENU ARTOU

u Parizu, 25. marta 1924.

Dragi gospodine,

Naravno, sasvim sam Vašeg mišljenja, Vaša pisma zahtevaju odgovor; nisam do ovog trenutka mogao da Vam ga dam – i to je sve. Oprostite mi, molim Vas.

Jedna stvar me pogađa: kontrast između izuzetne preciznosti Vašeg dijagnostikovanja samoga sebe i neodređenosti, ili, barem, bezobličnosti ostvarenja u kojima se okušavate.

Nisam imao pravo, bez sumnje, u svom pismu od prošle godine, što sam želeo da Vas tešim po svaku cenu: činio sam kao što čine lekari koji tvrde da leče svoje pacijente odbijajući da im veruju, poričući neobičnost njihovog slučaja, na silu ih smatrajući zdravima. To je loša metoda. Kajem se zbog toga.

Čak i da o tome nisam imao drugoga suda, vaše uznemireno pisanje, koje posrće, rasklimatano, sa svih strana obuzeto tajnim vrtlozima, bilo je dovoljno da mi garantuje stvarno postojanje fenomena mentalne „erozije“ na koji se žalite.

Međutim, kako tako ubedljivo izbegavate vašu bolest kad pokušavate da je definišete? Treba li verovati da Vam strepnja daje tu snagu i tu lucidnost koje Vam nedostaju kada Vi sami niste u pitanju? Ili Vam pak blizina predmeta koji nastojite da zgrabite iznenada omogućava sasvim siguran plen? U svakom slučaju, analizirajući sopstveni duh, Vi postizete potpun i izvanredan uspeh, uspeh koji bi trebalo da Vam povрати veru baš u taj duh, jer je u istu ruku on takođe sredstvo koje Vam analize omogućava.

Još neke primedbe Vam takođe mogu pomoći, ne možda zato što biste u njima pronašli leka, već da biste barem istrpili svoju bolest. Te primedbe su opšteg reda. Na jednom mestu u Vašem pismu govorite o „krhkosti duha“. Ona je u preteranoj meri dokazana mentalnim poremećajima koje psihijatrija proučava i opisuje. Međutim, možda nije u dovoljnoj meri dokazano kako je i ona misao za koju se tvrdi da je zdrava zapravo proizvod rizičnih mehanizama.

Da duh postoji sam po sebi, da teži da živi od sopstvene suštine, da se razvija kod osobe uz određenu vrstu sebičnosti i bez brige o održavanju veze sa okolnim svetom, izgleda da u naše vreme, to ne može biti osporeno. Pol Valeri je na izuzetan način prikazao tu autonomiju funkcije misli u nama, u njegovoj čuvenoj *Večeri sa g. Testom*. Uzmemo li ga kao takvog, duh je vrsta pošasti; on se širi, konstantno napreduje u svim pravcima; i Vi sami beležite da je jedna od Vaših muka „poriv za mišljenjem, svaka krajnja raslojenost mišljenja“; mesta do kojih dopire duh su bezbrojna; nijedna ideja ga ne blokira; nijedna ideja ga ne umara niti zadovoljava; čak i ta privremena zadovoljstva koje vežbom pronalaze naše telesne funkcije su mu nepoznata. Čovek koji misli troši se do srži. Na stranu romantizam, nema drugog izlaza iz čiste misli osim smrti.

Postoji čitava jedna književnost – znam da vas ona obuzima onoliko koliko interesuje i mene – koja je proizvod trenutnog i, ako mogu tako da se izrazim, životinjskog funkcionisanja duha. Ona izgleda kao ogromno polje pod ruševinama; stubovi koji stoje, održali su se samo pukom igrom slučaja. Slučaj njome vlada, kao i neka vrsta sumorne višestrukosti. Može se reći da je ona najtačniji i najdirektniji izraz tog čudovišta koje svaki

čovjek nosi u sebi, pokušavajući ipak po instinktivnoj navici da ga ukroti činjenicama i iskustvom.

Ali, reći ćete mi vi, da li je upravo to ono što bi trebalo nazvati „krhkošću duha“? Ja se žalim na jednu slabost, a Vi mi opisujete neku drugu bolest koja se javlja iz preterane snage, zbog prevelike moći.

Izložit ću svoju misao malo jezgrovitije: duh je krhak zato što ima potrebu za preprekama, – naknadno stečenim preprekama. Ako je sâm, gubi se, uništava. Čini mi se da su ta mentalna „erozija“, kao i ta unutrašnja „razbojništva“, to „uništenje“ misli „u svojoj suštini“ koje utiču na vašu misao, izazvane jedino prevelikom slobodom koju joj pružate. Ono što ga osujećuje je apsolutno. Da bi se održao, duhu je potrebna granica, kao i da mu na put stane srećna neprovidnost iskustva. Jedini lek za ludilo je upravo nevinost činjenica.

Kada prihvatite mentalni plan, prihvatit ćete sve muke i zasigurno sva popuštanja duha. Ako se pod mišlju podrazumeva *stvaranje*, kao što izgleda da Vi radite većinom vremena, ona mora treba po svu cenu da bude relativna; sigurnost, neprekidnost i snaga se jedino mogu pronaći ukoliko se duh nečim bavi.

Znam: ima nečega što naliči pijanstvu u trenutku njegove čiste emanacije, u tom trenutku kada njegova fluidnost direktno napusti mozak i susretne određenu količinu prostorâ, određenu količinu stupnjeva i planova na koje bi se proširila. Taj sasvim subjektivan utisak celokupne slobode, a čak i celokupne umne slobode, upravo je to ono što su naši „nadrealisti“ pokušali da dočaraju dogmom četvrte poetske dimenzije. Ali kazna za taj zamah je sasvim blizu: moguće univerzalno se pretvara u konkretne nemogućnosti; da bi ga osvetila, uhvaćena utvara nalazi dvadeset unutrašnjih utvara koje nas parališu, koje proždiru našu duhovnu srž.

Treba li reći da normalno funkcionisanje duha mora da se sastoji u servilnoj imitaciji onoga što je dato i da misliti samo znači reprodukovati? Ne verujem u to; treba birati šta želimo „proizvesti“ i paziti da to uvek bude nešto što nije isključivo definisano, nije isključivo pojmljivo, nego je takođe i nepoznato; da bi duh stekao svu svoju moć, potrebno je da ono konkretno preuzme funkciju tajanstvenog. Svaka uspela „misao“, svaki jezik koji uzbuđuje, reči po kojima se prepoznaje pisac, uvek su rezultat kompromisa između velike količine inteligencije koja izlazi iz njega i neznanja koje ga obuzima, iznenađenja, osujećenja. Ispravnost određenog izraza u sebi uvek sadrži ostatke hipoteze; reč treba da pogodi gluv predmet i to pre nego što do njega dopre razum. Međutim tamo gde predmet i prepreka ne uspevaju u potpunosti, duh nastavlja, nepokolebljiv i slab; i sve se rastapa u ogromnoj neizvesnosti.

Ja o Vama možda sudim istovremeno sa preapstraktne tačke gledišta, sa previše ličnim preokupacijama: čini mi se, međutim, da se Vaš slučaj razjašnjava u velikom delu uvidima koje sam Vam upravo izložio, malo preopširno možda, i da potpada pod opštu shemu koju sam pokušao da ocrtam. Sve dok budete puštali da se Vaša intelektualna moć razliva po apsolutnom, na nju deluju talasi, nemoći joj stvaraju pukotine, podložna je napadu razarajućih vetrova koji je razlažu; međutim sve dok je Vi, nakon što je strepnja povratila Vašem duhu, usmeravate na taj blizak Vam i tajanstven predmet, ona se zgušnjava, pojačava, postaje korisna i pristupačna i pruža Vam pozitivne rezultate, odnosno istine koje su iskazane tako da se do njih lako dopire, da su dostupne drugima, a to zatim prevazilazi Vaše muke, Vaše sâm postojanje, čineći Vas većim i jačim, pružajući Vam jedinu stvarnost za koju čovek može očekivati da će uspeti da je pokori svojom sopstvenom snagom, stvarnost u drugome.

Ja nisam optimista u biti; međutim odbijam da gubim nadu u Vas. Vi ste mi vrlo dragi; krivo sam postupio što sam Vas toliko dugo lišio bilo kakve novosti.

Čuvam vašu pesmu. Pošaljite mi sve na čemu budete radili.

Budite uvereni u moje najiskrenije poštovanje.

Žak Rivijer.

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

Pariz, 7. maj 1924.

Veoma dragi gospodine,

Da se vratimo na jednu već prastaru raspravu, dovoljno je na trenutak zamisliti da se moja nesposobnost izražavanja primeni na najnužnije potrebe mog života, na moje najneodložnije mogućnosti, – i na patnju koja potom usledi, da biste razumeli da pomama nije razlog mog odustajanja. Ja sam poeziji na raspolaganju. Samo usled sporednih okolnosti, nezavisnih od mog mišljenja, ne uspevam da se ostvarim. Meni je dovoljno da verujem da posedujem mogućnosti kristalizacije stvari, u nužne oblike, sa nužnim rečima.

Morao sam da sačekam da prođe ovoliko vremena da bih bio u stanju da vam uputim ovo pisamce koje je jasno samim tim što nije dobro napisano. Na osnovu toga možete izvući zaključke koji se nameću sami.

Jedna mi je stvar i dalje nejasna u Vašem pismu: kako nameravate da upotrebite pesmu koju sam Vam poslao. Dočepali ste se jednog komadića mene; književnost u užem smislu ne tiče me se mnogo, ali ako slučajno procenite da je pogodna za objavljivanje, molim Vas, pošaljite mi korekturu, veoma mi je stalo da izmenim dve-tri reči.

Sve najlepše misli.

Antonен Arto.

*

ŽAK RIVIJER ANTONENU ARTOU

24. maj 1924.

Dragi gospodine,

Na um mi je pala ideja kojoj sam se neko vreme odupirao, ali kojoj naposljetku nisam mogao doleteti. Na Vama je da o njoj razmislite. Želim da Vam se ona dopadne. Ona je uostalom još podložna razmatranju.

Zašto ne bismo objavili pismo ili pisma koje ste mi poslali? Skoro sam ponovo čitao još ono od 29. januara, zaista je u celosti izvanredno.

Samo bi još trebalo da uložimo mali napor da ta pisma transponujemo. Odnosno, nadenuli bismo pošiljaocu i primaocu izmišljena imena. Mogao bih možda i da napišem odgovor na osnovama onog pisma koje sam Vam poslao, ali razrađeniji i ne toliko ličan. Takođe bismo mogli možda i da u njih ubacimo fragment iz Vaših pesama ili vašeg eseja o Učelu? Sve to bi sačinjavalo jedan mali epistolarni roman koji bi bio zaista interesantan.

Recite mi šta o tome mislite, i u iščekivanju Vašeg odgovora smatrajte me iskreno Vašim.

Žak Rivijer.

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

25. maj 1924.

Dragi gospodine,

Zašto lagati, zarad čega pokušavati da se na književni plan iznese nešto što je sam krik života, zašto pripisivati fiktivnost nečemu što je sačinjeno od neiskorenjive srži duše, nečemu što je poput žalopojke realnosti? Da, dopada mi se Vaša ideja, raduje me, ispunjava, ali pod uslovom da čitaocu pružimo utisak da ne prisustvuje krivotvorenom radu. Imamo pravo da lažemo, ali ne kad je reč o suštini stvari. Nije mi stalo da potpišem pisma svojim imenom. Ali apsolutno je nužno da čitalac veruje da u rukama drži elemente proživljenog romana. Valjalo bi objaviti moja pisma od prvog do poslednjeg, i vratiti se zbog toga sve do juna 1923. Potrebno je da čitalac dobije sve elemente rasprave.

Čovek sebe zaposeda tek u bljeskovima, pa čak i kad se zaposedne, ne doseže do sebe potpuno. Ne ostvaruje taj neprekidni sklad svojih snaga bez kog je svako istinsko stvaranje nemoguće. Taj čovek ipak postoji. Hoću reći da on poseduje jednu drugačiju realnost, koja mu pridaje vrednost. Zasluguje li da ga osudimo na ništavilo pod izgovorom da mu polazi za rukom da iznedri samo fragmente samog sebe? Ni vi ne verujete u to, a dokaz je to koliki značaj pridajete ovim fragmentima. Dugo sam nameravao da Vam predložim da se sakupe. Nisam se usuđivao do danas, a Vaše pismo odgovara mojoj želji. Time hoću da Vam kažem sa kakvim zadovoljstvom dočekujem ideju koju iznosite.

Savršeno sam svestan prekida i trzaja u mojim pesmama, trzaja koji dotiču samu srž inspiracije i koji potiču iz moje neizbrisive nemoći da se usredsredim na jednu stvar. Usled fiziološke slabosti, slabosti koja dotiče samu srž onoga što se uobičajeno naziva dušom, a koja je emanacija naše nervne snage ugrušane oko stvari. Ali od te slabosti pati cela epoha. Npr.: Tristan Cara, Andre Breton, Pjer Reverdi. Ali njihova duša nije fiziološki pogođena, suštinski, ona je pogođena u svim tačkama u kojima se dodiruje s nečim drugim, ona nije *izvan misli*; onda, otkuda dolazi zlo, da li je to zaista bolest epohe, nekakvo čudo koje lebdi u vazduhu, kosmičko i podmuklo čudo ili otkriće novog sveta, istinsko proširenje realnosti? Bez obzira na sve, oni ne pate, a ja patim, i to ne samo duhom, već i svojim svakodnevnim telom i dušom. Ta neprilagođenost predmetu koja odlikuje čitavu književnost kod mene je neprilagođenost životu. Ja zaista mogu reći da nisam na ovom svetu, i to nije jednostavan duševni stav. Čini mi se da moje poslednje pesme pokazuju izvestan napredak. Da li se one zaista ne mogu u celini objaviti? Uostalom, nije važno, draže mi je da se pokažem ovakvim kakav jesam, u svom nepostojanju i iskorenjenosti. U svakom slučaju, mogli bi se objaviti dobri delovi. Verujem da su poneke strofe dobre ako se izdvoje. Samo sklapanje im uništava vrednost. Vi ćete sami izabrati ove fragmente, razvrstaćete pisma. *Tu više ne sudim ja*. Ali pre svega mi je stalo da ne nastane nesporazum po prirodni pojava koje navodim u svoju odbranu. Čitalac treba da veruje u stvarnu bolest, a ne u nekakav fenomen epohe, u bolest koja dotiče suštinu bića i njegove glavne mogućnosti izražavanja, i koja se primenjuje na čitav jedan život.

Bolest koja napada dušu u njenoj najdubljoj realnosti, koja joj zaražava manifestacije. Otrav postojanja. Istinska *paraliza*. Bolest koja vam otima reč, sećanje, koja vam istrebljuje misao.

Mislim da sam dovoljno rekao da biste me shvatili, objavite i ovo poslednje pismo. Dovršavajući ga, uočavam da će moći da posluži kao pregled i zaključak mog udela u raspravi.

Dragi gospodine, budite sigurni u moju duboku i srdačnu zahvalnost.

Antonen Arto.

*

ANTONEN ARTO ŽAKU RIVIJERU

6. jun 1924.

Dragi gospodine,

Moj misaoni život ispunjen je pakosnim sumnjama i nestalnim sigurnostima koje se izražavaju lucidnim i koherentnim rečima. A moje slabosti su tananije ustrojene, same su embrionalne i loše formulisane. One imaju koren, koren strepnje koji dotiče srce života; ali ne poseduju životni nered, u njima se ne oseća taj kosmički dah duše koja je uzdrmana u svojim osnovama. Te slabosti pripadaju duhu koji nije sposoban da misli svoju slabost, inače bi je izrazio gustim i delotvornim rečima. U tome je, gospodine, srž problema: imati u sebi neodvojivu realnost i materijalnu blistavost osećanja, do te mere da ne može a da se ne izrazi, imati bogatstvo reči, naučenih formulacija, koje bi mogle da se sprovedu, da posluže; ali u odsudnom trenutku kad se duša sprema da uredi svoje bogatstvo, svoja otkrića, to otkrovenje, u tom nesvesnom minutu kad se stvar nalazi na tački emanacije, neka viša pakosna sila spopadne dušu poput vitriola, napadne masu reči-slika, napadne masu osećanja, ostavivši mene zadihanog, na samom pragu života.

A sad, pretpostavite da telesno osetim prolazak te volje, da me potresa nepredviđenim i iznenadnim elektricitetom, ponovljenim elektricitetom. Pretpostavite da sve moje misaone trenutke izvesnim danima potresaju ti duboki uragani, koje ništa spolja ne odaje. I recite mi da li bi se bilo kakvo književno delo moglo prilagoditi takvim stanjima. Koji bi im se mozak odupro? Čija ličnost se ne bi rasula u njima? Kad bih samo smogao snage za takav luksuz, podvrgao bih tom uzastopnom bolu bilo koji slavni um, bilo kog starog ili mladog pisca koji stvara, i čija nastala misao predstavlja autoritet, tek da vidim šta bi od nje ostalo. Ne treba prebrzo suditi o ljudima, treba im verovati do apsurdna, do srži. Ova neizvesna dela koja vam često izgledaju kao proizvod uma koji još uvek nije svoj, i koji možda nikad neće postati sasvim svoj, ko zna kakav mozak kriju, kakvu životnu snagu, kakvu misaonu groznicu koju samo okolnosti ograničavaju. Dosta sam govorio o sebi i o svojim budućim delima, jedino što zahtevam je da osetim svoj mozak.

Antonen Arto.

*

ŽAK RIVIJER ANTONENU ARTOU

Pariz, 8. jun 1924.

Dragi gospodine,

Možda sam malo indiskretno, sa svojim idejama i predrasudama, zauzeo mesto Vaše muke, Vaše jedinstvenosti. Možda sam pričao onda kad je trebalo razumeti i žaliti. Hteo sam da Vas utešim, izlečim. To svakako dolazi iz izvesnog besa, kako uvek reagujem za svoj račun, u smislu života. Boreći se sa životom, priznaću poraz tek kada prestanem da dišem.

Vaša poslednja pisma u kojima je reč „duša“ skoro zamenila nekoliko puta reč „duh“, bude u meni još veću simpatiju, ali stidljiviju nego što su bile prethodne. Osećam da dodirujem duboku i ličnu bedu; neodlučan sam pred bolestima koje samo naslutiti mogu. Međutim, možda će Vas taj zabranjeni stav spasiti i ohrabriti više nego moja prethodna umovanja.

Pa ipak, zar mi nikako nije dato da razumem Vaše muke? Kažete: „čovjek sebe zaposeda tek u bljeskovima, pa čak i kad se zaposedne, ne doseže do sebe potpuno.“. Taj čovek, to ste Vi; ali mogu Vam reći da sam to takođe i ja. Ne poznajem ništa što naliči Vašim „uraganima“ ni toj „pakosnoj volji“ koja „spolja napada dušu“ i njene mogućnosti izražavanja. Međutim, iako je uopšteniji, bezbolniji, utisak koji ponekad imam o svojoj podređenosti samom sebi nije manje razgovetan.

Kao i Vi, i ja odbacujem prosti simbol inspiracije, da bih objasnio druge procese kroz koje prolazim. Radi se o nečemu dubljem, „supstancijalnijem“ (*substantiel*), ako smem tu reč da koristim u drugom značenju, od nekakvog dobrog vetra koji može, a i ne mora, da dođe iz dubine duše; reč je o stupnjevima koje prelazim u sopstvenoj stvarnosti. Nažalost, ne voljno, već potpuno slučajno!

Izuzetno je to što sama činjenica mog postojanja, kako Vi to kod sebe sami primećujete, ni u jednom slučaju kod mene nije predmet ozbiljne sumnje; uvek mi ostaje nešto moje, ali to je veoma često nešto siromašno, nespretno, bolesno i skoro sumnjivo. U tim trenucima ne gubim poimanje svoje celokupne stvarnosti; već ponekad svu nadu da ću ikada njome ponovo vladati. Ona je kao krov nad mojom glavom koji se čudom održava u vazduhu i do čije visine se ni na koji način neću ponovo izgraditi.

Moja osećanja, moje ideje – iste kao i obično – u meni se javljaju na u neku ruku fantastičan način; one su toliko oslabljene, toliko hipotetične da izgleda da su deo čiste filozofske spekulacije, međutim one su još tu, ali me posmatraju kao da žele da se divim njihovom odsustvu.

Prust je opisao „isprekidanosti srca“ („les intermittences du cœur“); sada bi trebalo opisati prekide bića.

Očigledno je da postoje fiziološki razlozi tih gubljenja duše, koje je često prilično lako utvrditi. Pričate o duši „kao o zgrušavanju naše nervne snage“, kažete da ona može biti „fiziološki pogođena“. Slažem se da ona u velikoj meri zavisi od nervnog sistema. Međutim te krize su tako nestalne da u određenim trenucima razumem kako se lako dođe u iskušenje da se traži, kao što to Vi činite, mistično objašnjenje „pakosne volje“, koja se spolja ostrvila na svoje umanje.

U svakom slučaju, činjenica je, mislim, da je jedna čitava kategorija ljudi podložna oscilacijama na nivou bića. Koliko smo samo puta, mahinalno ulazeći u poznato psihološko stanje, naglo otkrili da nas ono prevazilazi, ili da smo mu na tajanstven način postali neravnopravni! Koliko puta samo nam je naše uobičajeno ponašanje odjednom postalo lažno, pa čak i fiktivno, u nedostatku duhovnih ili „suštinskih“ izvora koji bi trebalo da ga hrane!

Gde odlazi i odakle se vraća naše biće, koje se celokupna psihologija do današnjih dana pretvarala da smatra nepromenjivim? To je skoro nerešiv problem, ako ne pribegavamo nekoj religijskoj dogmi, kao što je Milost, na primer. Divim se što se naše doba (mislim na Pirandela, na Prusta, kod kojih je to implicitno) usudilo da postavi taj problem ostavljajući ga pod upitnikom, ograničivši se na strepnju.

„Fiziološki pogođena duša“. To je užasno nasledstvo. Međutim mislim da sa nekog određenog stanovišta, stanovišta vidovitosti, to takođe može biti privilegija. Ona je jedini način na koji možemo da se malo razumemo, da se vidimo, u najmanju ruku. Ko ne poznaje svoju depresiju, ko nikad ne oseća kako mu se telo dočepalo duše, kako ju je napala slabost, taj je nesposoban da spozna ikakvu istinu o čoveku; treba gledati sa visine, treba sagledati naličje; treba doći do stupnja na kome se ne može pomeriti, nadati ni verovati, da bi se došlo

do zaključaka. Kako ćemo razaznati svoje intelektualne ili moralne mehanizme ako ih privremeno nismo lišeni? Mora da je to uteha onima koji ekperimentišu sa smrću u malim dozama, da su oni jedini koji su donekle shvatili kako je sačinjen život.

Potom „tako napadno komadanje patnje“ sprečava da se u njima izdigne smešni oblak taštine. Pišete mi: „Da bih se izlečio od tuđeg suda, održavam svu distancu koja me razdvaja od sebe samog“ U tome je korist te „distance“: ona „nas leči od tuđeg suda“; ona nas sprečava da radimo bilo šta ne bismo li je zaveli, ne bismo li se navikli na nju; ona nas održava u čistoti i uprkos različitim oblicima koje poprma naša stvarnost, ona nam pruža viši stupanj identiteta sa nama samima.

Naravno, zdravlje je jedini prihvatljiv ideal, jedini kome neko koga nazivam čovekom ima pravo da teži, ali ako je ono isprva dato biću, ono mu krije pola sveta.

Ponovo sam, iako to nisam želeo, počeo da Vas tešim, pokušavajući da Vam pokažem koliko, čak u pitanju postojanja, „normalno stanje“, može biti nesigurno. Iz sveg srca želim da Vam opisani stupnjevi budu dostupni, koliko u smeru uzdizanja, toliko i u drugom. Zašto bi Vam trenutak ispunjenosti, jednakosti sa samim sobom, nakon svega bio nedostupan, ako imate hrabrosti da ga želite. Apsolutna opasnost vreba samo onog ko se prepusti; potpuna smrt dolazi samo onome ko se za smrt veže.

Primite moje duboke simpatije

Žak Rivijer.

(izvor: Antonin Artaud, *Ombilic des Limbes*, suivi de *Le Pèse-nerfs*, Gallimard, coll. Poésie, 1968.)

preveli sa francuskog:

Slobodan Ivanović (Žak Rivijer)

Bojan Savić Ostojić (Antonin Arto)

Antonen Arto

Antonen Arto - Autoportret iz 1915.

Nervomer

Tamo gde drugi pružaju dela, ja nameravam samo da pokažem svoj duh.

Život je u spaljivanju pitanja.

Ja ne držim da je delo odvojeno od života.

Ne volim odvojeno stvaranje. Ni duh ne smatram odvojenim od sebe. Svako moje delo, svaki nacrt samog sebe, svaka lednička cvat moje unutarnje duše balavi po meni.

U istoj meri se pronalazim u pismu koje sam napisao da bih objasnio intimno sužavanje svog bića i besmisleni uškopljenost svog života, u istoj meri u ogledu koji je izvan mene i koji mi se prikazuje kao ravnodušna bremenitost mog duha.

Patim zbog toga što Duha nema u životu, i što života nema u Duhu, patim zbog Duha-organa, Duha-prevoda, ili Duha-zastrašivanja-predmeta, u pokušaju da ih uvedem u Duh.

Ovu knjigu ostavljam neizvesnu u životu, hoću da je ugrizu spoljne stvari, a pre svega svi iščašeni trzaji, svi treptaji mog budućeg ja.

Sve ove strane se razvlače kao kocke leda u duhu. Nek mi se ne zameri na mojoj apsolutnoj slobodi. Odbijam da pravim razliku između svojih trenutaka. Ne prepoznajem u duhu nikakav plan.

Treba svršiti i sa Duhom i sa književnošću. Kažem da Duh i život opšte na svim stupnjevima. Hteo bih da napišem Knjigu koja uzrujava ljude, koja bi ih poput kakvih otvorenih vrata odvela tamo gde nikad ne bi pristali da pođu, vrata koja se jednostavno nastavljaju na stvarnost.

A ovo nije ništa manje predgovor knjizi od pesama koje promiču njom, ili nabrajanja svih jarosti nelagodnosti.

Ovo je tek kocka leda, takođe u grlu zagrcnuta.

.....

Osetio sam kako oko mene izistinski kidate atmosferu, kako stvarate prazninu da biste mi omogućili da napredujem, da biste u nemogućem prostoru oslobodili mesto onome što je u meni bilo tek u potencijalu, čitavom jednom virtuelnom klijanju, koje je moralo da urodi plodom, usisano ponuđenim mestom.

Često sam sebe dovodio u to stanje nemogućeg apsurdna, kako bih pokušao da iznedrim misao. Nekoliko nas je danas pokušalo da ubije stvari, da u nama stvori prostore za život, prostore koji ne postoje i čije mesto, izgleda, u prostoru ni ne treba da bude.

Uvek sam bio zapanjen tvrdoglavošću duha da razmišlja u dimenzijama i prostorima, i da se usredsredi na proizvoljna stanja stvari da bi mislio, da bi mislio u komadima, kristaloidima, i da se svaki vid bivstvovanja svede na početak, da misao ne opšti trenutno i neprekidno sa stvarima, već da se to zgušnjavanje i smrzavanje, određeno preobraženje duše u spomenike, odigra takoreći PRE MISLI. To je očigledno dobar preduslov za stvaranje.

Ali me još više zapanjuje ta neumorna, munjevita iluzija koja nam suflira te predodređene, opisane, promišljene arhitekture, te kristalizovane komade duše, kao da su nekakva ogromna plastična stranica, u osmozi sa

čitavim ostatkom realnosti. A nadrealnost je kao sužavanje osmoze, svojevrsno obrnuto opštenje. Umesto da u nadrealnosti vidim popuštanje kontrole, slutim, naprotiv, čvršću kontrolu, ali koja, umesto da deluje, sumnja; kontrolu koja osujećuje susrete obične stvarnosti i omogućava suptilnije i proređene susrete, susrete stanjene do užeta koje hvata plamen, koje se nikad se ne kida.

Zamišljam izmučenu, sumpornu i fosfornu dušu tih susretanja kao jedino prihvatljivo stanje realnosti.

Ali to mi nekakva neimenljiva, nepoznata lucidnost daje njihov ton i krik, dočarava mi ih. Osećam ih u određenoj nerazlučivoj celosti, i to osećanje, hoću reći, nikakva sumnja ne nagriza. A ja sam u odnosu na te nespokojne susrete osetljiv na najmanji potres, izvolite zamisliti zaustavljeno ništavilo, gomilu duha, negde zakopan, preobraženu u potencijalnost.

Glumac se vidi kao kroz kristale.

Inspiracija po stupnjevima.

Ne sme se previše propuštati književnost.

Cilj mi beše satni mehanizam duše, a uspeo sam da zapišem samo bol pobačenog podešavanja.

Ja sam potpuni ponor. Oni koji su verovali da sam sposoban za potpun bol, lep bol, za ispunjene i mesnate strepnje, strepnje koje su mešavine predmeta, drhtavo drobljenje snaga, a ne obustavljena tačka

– u kojoj ipak ima uskomešanih, iskorenjujućih nagona, koji potiču iz sučeljavanja mojih snaga sa ponorima ponuđenog apsoluta,

(iz sučeljavanja snaga sa moćnom zapreminom)

i preostaju samo nepregledni ponori, zastoj, hladnoća, –

dakle, oni koji su mi pridavali više života, koji su mislili da sam na nižem stupnju otpadanja od sebe, koji su verovali da sam utonuo u napaćenu buku, u silovito crnilo s kojim se borim,

– izgubljeni su u tmuni čoveka.

U snu, nervi razapeti duž nogu.

San je dolazio iz izmeštaja verovanja, zagrljaj je popuštao, besmisao mi je gazio po stopalima.

Mora se razumeti da je sva inteligencija samo ogromna mogućnost, i da je čovek može izgubiti, ne kao ludak koji je umro, već kao živ čovek, u životu, koji oseća kako ga privlači i draži (inteligencija, ne život).

Golicanja inteligencije i to naglo preokretanje delova.

Reči na pola puta inteligencije.

Ta mogućnost da se razmišlja unazad i da se odjednom napadne sopstvena misao.

Taj dijalog u misli.

Apsorbovanje, kidanje svega.

I odjednom taj mlaz vode na vulkanu, tanki i usporeni slap duha.

Zateći se u stanju krajnjeg šoka, obasjanog irealnošću, noseći, u kutku samog sebe, fragmente stvarnog sveta.

Misliti bez najmanjeg prekida, bez stupice u mišljenju, bez onih naglih iščezavanja na koje je svikla moja srž, kao odašiljač struja.

Moja srž se povremeno rasonodi tim igrama, prepušta tim igrama, prepušta tim skrivenim otmicama kojima predsedava glava moje misli.

Ponekad bi mi zatrebala samo jedna reč, jedna obična nebitna rečca, da bih postao veliki, da bih govorio tonom proroka, reč koja svedoči, precizna, suptilna reč, dobro namočena u mojoj srži, izašla iz mene, koja bi se držala na krajnjem vršku mog bića,

a koja nikom ne bi značila ništa.

Ja sam svedok, ja sam jedini svedok samog sebe. Ta kora reči, te neprimetne prošaputane preobrazbe moje tihe misli, tog malog dela moje misli za koju tvrdim da je već bila uobličena, a koja je pobacila,

ja sam jedini koji može suditi o njenom dometu.

Svojevrsno neprekidno propadanje normalnog nivoa realnosti.

Pod ovom korom od kostiju i kože, koja je moja glava, postoji neprekidnost strepnji, ne poput nekakve moralne tačke, poput ispraznih

rasprava imbecilno sitničave ćudi, ćudi nastanjene kvascem nespokoja u visinu, već poput (taloženja)
u unutrašnjosti,
poput oduzimanja moje vitalne supstance,
poput fizičkog i suštinskog gubitka
(to jest gubitka od strane suštine)
smisla.

Nesnaga da se kristalizuje nesvesno, prekinuta tačka automatizma, na bilo kom od stupnjeva.

Teško je naći sebi pravo mesto i ponovo uspostaviti komunikaciju sa sobom. Sve je u izvesnoj flokulaciji stvari, u pribiranju čitavog tog umnog dragog kamenja oko jedne tačke koju tek treba naći.

A evo šta ja mislim o misli:

INSPIRACIJA SVAKAKO POSTOJI.

Postoji i jedna fosforna tačka u kojoj se nalazi čitava stvarnost, ali izmenjena, preobražena, – čime to? ? – tačka čarobnog korišćenja stvari. I verujem u mentalne aerolite, u lične kosmogonije.

Znate li vi šta je obustavljeni senzibilitet, ta vrsta užasne vitalnosti, prerezane nadvoje, ta tačka nužne kohezije na kojoj se biće više ne uzdiže, to preteće, to poražavajuće mesto.

Dragi Prijatelji,

Ono što ste smatrali mojim delima bili su samo moji otpaci, strugotina duše koju normalan čovek ne prihvata.

Da li se moja bolest otad poboljšala ili pogoršala, to za mene sad nije bitno, problem je u bolu i upornom izumiranju mog duha.

Upravo sam se vratio u M..., gde me je ponovo obuzeo osećaj krutosti i vrtoglavice, ta nagla i suluda potreba za snom, taj iznenadni gubitak snaga, uz osećaj nepreglednog bola, momentalne otupelosti.

Gle ovoga, u čijem se duhu nijedno mesto ne stvrđnjava i koji ne oseća odjednom dušu sa leve strane, strane srca. Gle ovoga, koji drži da je život tačka, da duša nema rezova, ni duh početaka.

Ja sam imbecil, zbog ukidanja misli, zbog zlo-obrazbe misli, ja sam upražnjen, zbog otupelosti svog jezika.

Zlo-obrazba, zlo-pabirčenje izvesnog broja tih staklastih telaca koje zlorabiš tako neuviđavno. Rabljenje koje ne poznaješ, kom nikad nisi prisustvovao.

Svi termini koje biram za mišljenje za mene su TERMINI u izvornom značenju te reči, pravi završeci, vršci mojih umnih , svih stanja kojima sam podvrgao svoje mišljenje. Moji termini mene zaista LOKALIZUJU, a ako kažem da me termini LOKALIZUJU, to znači da ne smatram da su za moje mišljenje vredni. Stvarno me paralizuju moji termini, niz završetaka. I koliko god da je DRUGDE moje mišljenje u tim trenucima, ja mogu jedino da ga propustim kroz te termine, toliko oprečne mišljenju samom, toliko paralelne, dvosmislene koliko to mogu biti, do te mere da u tim trenucima prestanem da mislim.

Kad bi se samo moglo okusiti sopstveno ništavilo, kad bi se moglo lepo odmoriti u sopstvenom ništavilu, a da to ništavilo ne bude određena vrsta postojanja, a ni sama smrt.

Tako je teško više ne postojati, više ne prebivati u nečemu. Pravi bol je osećaj da se unutra miče misao. Ali misao kao tačka svakako nije patnja.

Dosegao sam tačku u kojoj više ne dodirujem život, već sve porive i istrajno golicanje postojanja u sebi. Samo jednu obaveznu imam, da sebe ponovo stvorim.

Nedostaje mi slaganje reči sa nacrtom mojih stanja.

„Ali to je normalno, svima nedostaju reči, vi ste prestrogi prema sebi, po onom što kažete tako se ne čini, ali vi se savršeno izražavate na francuskom, ali vi previše značaja pridajete rečima.“

Vi ste budale, svi, od najpametnijeg do najnebitnijeg, od bistrog do okorelog, vi ste budale, hoću reći, vi ste psi, hoću reći: lajete na prazno, svojski se trudite da ne razumete. Ja sebe poznajem i to mi je dovoljno, to

mora biti dovoljno, ja sebe poznajem jer sebi prisustvujem, prisustvujem Antonenu Artou.

– Ti sebe poznaješ, ali mi te vidimo, dobro vidimo šta radiš.

– Da, ali ne vidite moju misao.

Na svakom stupnju moje misaone mehanike postoje rupe, zastoji, ne mislim, shvatite me dobro, u vremenu, već u nekoj vrsti prostora (ja sebe razumem); ne mislim na misao u dužinu, misao u trajanju misli, mislim na jednu misao, jednu jedinu, i jednu misao unutra; ali ne mislim na neku Paskalovu misao, misao filozofa, odnosno ocrtano zgušnjavanje, sklerozu određenog stanja. I cap!

Posmatram se u svojoj prilježnosti. Stavljam prst na tačno određenu tačku pukotine, nepriznatog isklizavanja. Jer duh je gmizaviji od vas, Gospodo, on se otima zmijoliko, otima se dok se ne ostrvi na naše jezike, tačnije, dok ih ne ostavi na cedilu.

Ja sam onaj koji je najjače osetio zapanjujuću zbunjenost svog jezika u odnosu sa mišljenjem. Ja sam onaj koji je najbolje uočio nacrt svojih najličnijih, najnesumnjivijih isklizavanja. Gubim se u svojoj misli, uistinu, kao što se sanja, kao što se iznenada vraća u svoju misao. Ja sam onaj koji poznaje kutove kobi.

Svekoliko pisanje je svinjarija.

Ljudi koji napuštaju neodređenost da bi pokušali da preciziraju šta god im se odigravalo u mislima, svinje su.

Sav književni svet je svinjolik, a pogotovo ovaj današnji.

Svi koji imaju putokaze u duhu, to jest, s određene strane glave, na precizno smeštenim položajima svog mozga, svi koji su gospodari svog jezika, svi za koje reči imaju jedan smisao, svi za koje postoje nadmorske visine u duši i tokovi u mišljenju, oni koji čine duh epohe, i koji su tim tokovima mišljenja dali ime, mislim upravo na njihove rabote, i na to automatsko škripanje koje njihov duh predaje svim vetrovima,

– su svinje.

Oni za koje neke reči imaju smisao i izvesne načine postojanja, oni koji se tako uzorno ponašaju, oni prema kojima se osećanja mogu razvrstati, i koji diskutuju na bilo kom stupnju svojih bednih razvrstavanja, oni koji još veruju u „termine“, oni koji pokreću ideologije zauzevši rang u vremenu, oni čije žene govore tako dobro, a i te žene koje govore tako dobro i koje govore o tokovima doba, oni koji još veruju u usmerenost duha, oni koji slede puteve, koji pretresaju imena, koji izvikuju stranice knjiga,

– ti su tek najgore svinje.

Mnogo ste drski, mladiću!

Ne, ja mislim na bradate kritičare.

I rekao sam vam: nema dela, nema jezika, nema reči, nema duha, ničega.

Ničeg sem jednog lepog Nervomera.

Te neshvatljive stanice koja je potpuno uspravna usred svega u duhu.

I ne nadajte se da ću vam imenovati tu celinu, na koliko se delova deli, da ću vam reći koliko teži, da ću hodati, početi da raspravljam o toj celini, i da ću se raspravljajući izgubiti, i tako i ne znajući početi da MISLIM – i da će se celina obasjati, zaživeti, ukrasiti mnoštvom reči, namazanih smislom od prve do poslednje, reči različitih, sposobnih da na svetlost dana iznesu sve stavove, sve nijanse jedne jako osetljive i pronicljive misli.

Ah, ta stanja koja nikad ne nazivamo imenom, te vrhovne situacije duše, ah, ti intervali duha, ah ti majušni zastoji koji su hleb nasušni mojih časova, ah taj čitav gmizavi narod činjenica – uvek me iste reči služe, i ja zaista kao da uopšte ne napredujem u svojoj misli, ali se zapravo krećem brže od vas, vi magareće brade, preispoljne svinje, gospodari lažne reči, porubljiivači portreta, feljtonisti, prizemlja, pašnjakovci, entolomogisti, rakk-rane mog jezika.

Rekao sam vam, da više nemam svoj jezik, to nije razlog da vi i dalje terate inat, da se jogunite u jeziku.

Gotovo, shvatiće me za deset godina ljudi koji će danas raditi ono što radite vi. Onda će biti jasni moji gejziri, videće se moji lednici, ljudi će naučiti da osujete moje otrove, raskrinkaće moje duševne igre.

Tad će moja kosa biti izlivena u kreću, sve moje duhovne vene, onda će se uvideti moj bestijarij, i moja mistika će postati šušir. Onda će se videti kako se puše spojne tačke kamenja, a drvenasti buketi duhovnih očiju će se kristalizovati u glosare, onda će se videti kako padaju kameni aeroliti, onda će se videti omče, onda će se shvatiti besprostorna geometrija, i shvatiće se šta je to ustrojstvo duha, i shvatiće se kako sam ja izgubio duh.

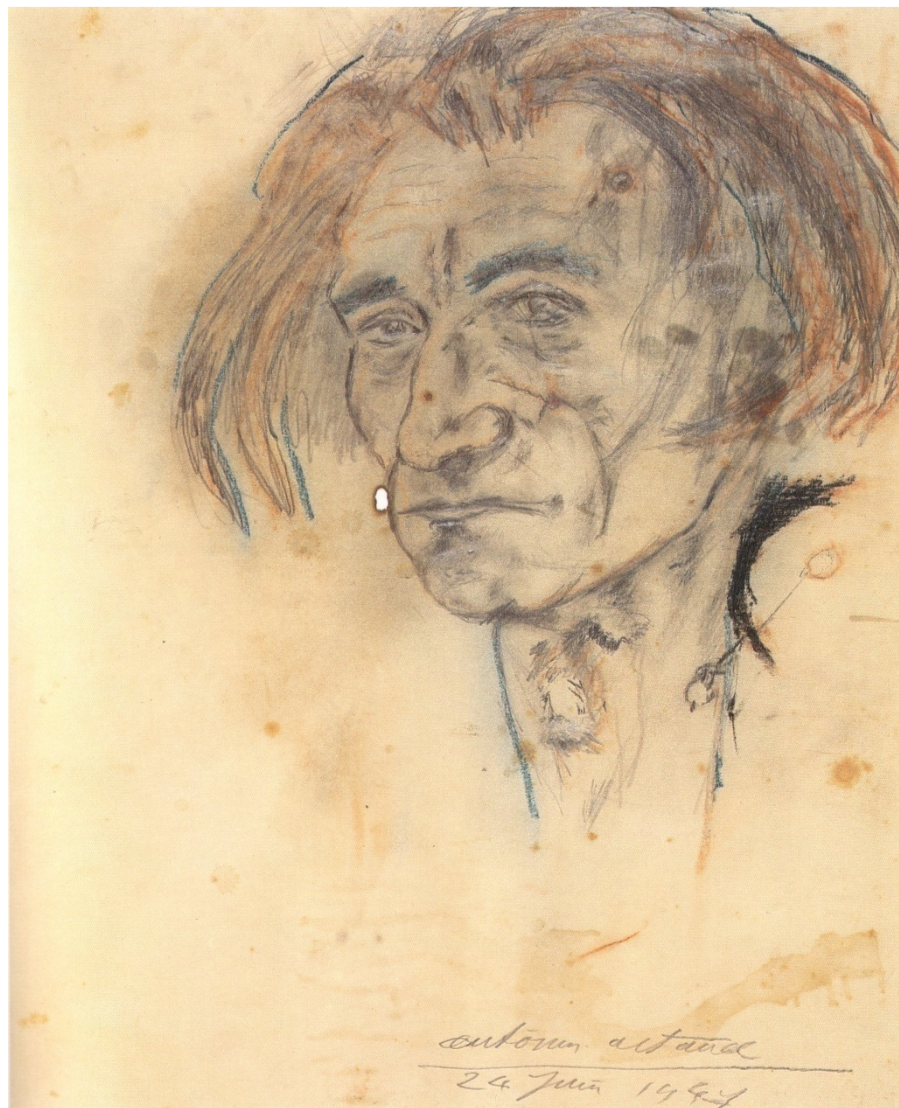
Onda će se shvatiti zašto moj duh nije tu, onda će se videti kako svi jezici sahnju, kako se svi duhovi suše, kako se svi jezici stvrdnjavaju, ljudski likovi pljošte, izduvavaju se, kao da su ih udahnule sušne vetrine, a ta razmaziva opna nastaviće da pluta u vazduhu, ta razmaziva i jetka opna, ta opna dvojake debljine, višestepena, sa beskrajnim brojem pukotina, ta melanholična i staklasta opna, ali tako osetljiva, i ona tako istrajna, tako razmnoživa, udvojiva, tako sposobna da se obrne svojim odražavanjem pukotina, smisla, omama, prodornih i virusnih poplava,

tada će sve ovo biti shvaćeno kako treba,

i više neću morati da govorim.

(izvor: Antonin Artaud, *Ombilic des Limbes* suivi de *Le Père-nerfs*, Gallimard, coll. Poésie, 1968.)

izbor i prevod sa francuskog: Bojan Savić Ostojić

Antonin Arto - Autoportret (24. jun 1947.)

pisali su:

Brane Mozetič je slovenački pesnik, pripovedač i prevodilac, rođen 1958. u Ljubljani. Diplomirao je komparativnu književnost u Ljubljani i dodatno studirao na pariskoj Sorboni. Uređuje biblioteke *Aleph* i *Lambda* u okviru *Centra za slovenačku književnost*, gde se stara i o promociji slovenačke književnosti u svetu. Za svoj rad je primio više nagrada u Sloveniji i inostranstvu. Objavio je niz zapaženih pesničkih zbirki: *Sneguljčica je sedem palčkov* (1976), *Soledadesi* (1978), *Pesmi in plesi* (1982), *Modrina dotika* (1986), *Zaklinjanja* (1987), *Pesmi za umrlimi sanjami* (1995), *Metulji* (2000), *Banalije* (2003), *Še banalije* (2005) i *In še* (2007). Autor je zbirke kratkih priča *Pasijon* (1993) i dva romana: *Angeli* (1996) i *Zgubljena zgodba* (2001). U samostalnim knjigama dela su mu prevedena na francuski, italijanski, engleski, španski, makedonski, poljski, katalonski, portugalski, bugarski, nemački i češki jezik. Prevodi najviše s francuskoga jezika (Artur Rembo, Žan Žene, Mišel Fuko, Vilijam Klif, Erve Giber i drugi). Priredio je dve antologije književnosti s homoseksualnom tematikom: *Drobci stekla v ustih, antologija 20. stoletja s homoerotično motiviko* (1989) i *Modra svetloba, homoerotična ljubezen v slovenski literaturi* (1990), kao i nekoliko antologija slovenačke književnosti namenjenih inostranoj recepciji.

Šest pesama koje donosimo u časopisu *Agon* objavljene su u zbirci *Banalije*.

Uroš Zupan je rođen 1963. godine u Trbovlju. Diplomirao je komparativnu književnost na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Do sada je objavio deset knjiga poezije: *Sutre* (1991), *Reka* (1993), *Odpiranje delte (Otvaranje delte, 1995)*, *Nasledstvo* (1998), *Drevo in vrabec (Drvo i vrabac, 1999)*, *Nafta* (2002), *Lokomotive* (2004), *Jesensko listje (Jesenje lišće, 2006)*, *Copati za hojo po Kitajski (Papuče za hodanje po Kini, 2008)* i *Oblika raja (Oblik raja, 2011)*. Autor je knjiga eseja: *Svetloba znotraj pomaranče (Svetlost u pomorandži, 1996)*, *Pesem ostaja ista (Življenje v glasbi) (Pesma ostaje ista – Život u muzici, 2000)*, *Pešec (Pešak, 2003)*, *Čitanka Panini* (2007), *Rilke proti Novim fosilom (Rilke protiv Novih fosila, 2009)* i *Visoko poletje na provincijalnih bazenih (Kasno leto na provincijalnim bazenima, 2011)*. Preveo je knjigu izabranih pesama Jehude Amihaja *Ura milosti (Čas milosti, 1999)*, knjigu pesama američkog pesnika Bilija Kolinsa *Kidanje snega z Budo* (2010) i delimično knjigu američkog pesnika Džona Ešberija *Avtoportret v konveksnem ogledalu* (2004) kao i knjigu crnogorskog pesnika Pavla Goranovića *Knjiga prividov* (2006). Dobitnik je nagrade *Slovenačkog sajma knjiga*, nagrade *Zlata ptica*, nagrade *Prešernovog sklada*, plakete *Tončke Čeč*, *Jenkove nagrade* i *Zupančičeve nagrade*, kao i inostranih nagrada: *Majska rukovanja* (Titograd 1990, Jugoslavija), *Herman Lenz – Preis* (Langenburg 1999, Nemačka) i *Premio della VI Edizione del Festival Internazionale di Poesia* (Đenova 2000, Italija). Živi kao slobodni književnik u Ljubljani.

Miklauž Komelj (Miklavž Komelj) je slovenački pesnik, esejista i istoričar umetnosti. Rođen je 1973. godine u Ljubljani. Objavio je šest pesničkih zbirki: *Svetlo delfina (Luč delfina, 1991)*, *Čilibar vremena (Jantar časa, 1995)*, *Rosa (Rosa, 2002)*, *Hipodrom (Hipodrom, 2006)*, *Imena bez adresata (Nenaslovljiva imena, 2008)* i *Plava haljina (Modra obleka, 2011)*. Prevodi poeziju s raznih evropskih jezika (Pessoa, Pazolini, Valejo, Neruda, Nerval itd). Doktorirao je na *Filozofskom fakultetu* u Ljubljani s tezom *Značenja prirode u toskanskom slikarstvu prve polovine 14. veka*. Objavljene studije i knjige eseja: *Kako misliti partizansku umetnost? (Kako misliti partizansko umetnost?, 2009)*, *Ljubljana: gradovi u gradu (Ljubljana: Mesta v mestu, 2009)*, *Pjero dela Frančeska: Dptih portreta Federika da Montefeltroa i Batiste Sforca (Piero della Francesca: Dptih Federica da Montefeltro in Battiste Sforza, 2009)* i *Nužnost poezije (Nujnost poezije, 2010)*. Knjiga *Nužnost poezije* je nagrađena *Rožančevom nagradom* za najbolji esej 2011. godine. Dobitnik je *Veronikine nagrade* i nagrade *Prešernovog fonda za poeziju*.

Maja Ručević je rođena 1983. godine u Zagrebu. Apsolventkinja je francuskog jezika i književnosti i kroatistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bavi se prevodenjem. Piše poeziju i prozu, uglavnom kratke priče. Radovi su joj objavljeni na nekoliko književnih portala i u zbornicima: *Priče za laku noć* (HKR, 2005, Zagreb), *Ekran-priče* (2006, Zagreb), *Rukopisi 30* (2007, Pančevo), *Rukopisi 32* (2009, Pančevo), *Zbornik najkraćih priča* (ALMA, 2007, Beograd), *Van kutije – Antologija novije poezije YU*

prostora (2009, Podgorica) i časopisu *Poezija* (2009, Zagreb). Dobitnica je treće nagrade u kategoriji mladih pesnika u okviru festivala *Ratkovićeve večeri poezije* 2008. godine u Bijelom polju i druge nagrade na istom festivalu naredne godine. Objavljivala u *Agonu*: [Agon br. 7, autopoetički tekst Za sve je kriva Jelena](#)

Filip B. Vukotić je rođen 1985. u Kosjeriću. Apsolvent je srpske književnosti i jezika na Filološkom fakultetu u Beogradu. Član je rok benda *Prosuti iznutra*. Uređivao je časopis studenata Filološkog fakulteta, *Znak*. Objavio zbirke pesama: *Pred vratima caričine sobe* (2003) i *Drugi miris crveno* (2011). Živi sa suprugom i sinom u Kosjeriću.

Bojan Vasić je rođen 1985. godine u Banatskom Novom Selu. Apsolvent je srpskog jezika i književnosti. Objavljivao je u časopisima *Povelja*, *Zarez* i *Ulaznica*. Dobitnik je nagrade *Mladi Dis* za 2009. godinu. Objavio je zbirku pesama *Srča* (Čačak, 2009) za koju je dobio nagradu *Matićev šal*. Druga zbirka pesama *Tomato* je u pripremi za štampu. Uređuje studentski književni časopis *Znak*. Objavljivao u *Agonu*: [Agon br. 3, izbor iz poezije](#), [Agon br.13, Preporod britanske poezije](#)

Marija Vasiljević je rođena 1985. godine u Beogradu. Učestvovala je na konkursu *Reč u prostoru* (2009). Pesme objavila u časopisu *Znak* (2010/1).

Moris Blanšo (Maurice Blanchot, 1907-2003) je francuski filozof, književni teoretičar i prozaista. Pisao je romane, pripovetke, a najpoznatiji je po književnim esejima. Njegova dela su izvršila snažan uticaj na filozofiju poststrukturalizma. Najvažnija dela: *Thomas l'Obscur (Toma Mračni, 1941, 1950, roman)*, *L'Arrêt de mort (Smrtna presuda, 1948, roman)*, *L'Espace littéraire (Književni prostor, eseji, 1955)*, *Le Livre à venir (Buduća knjiga, 1959, eseji)*, *L'Entretien infini (Beskrajni razgovor, 1969, eseji)* i *L'Écriture du désastre (Pismo katastrofe, 1980, eseji)*.

Od samih početaka, pismo **Antonena Artoa** (Antonin Artaud, 1896-1948) kreće se *između*: između poezije i proze, epistole i eseja-manifesta, najzad: između *pisanja* i *dela*. Prvi Artoov književni pokušaj biće u stvari jedna a-fikcija, prepiska koju će 1923. voditi se Žakom Rivijerom, tada urednikom *Nouvelle revue française*. Međutim, Artoovo „objašnjavanje“ sopstvenih odbijenih pesama daleko je prevazišlo i podstrek prepiske i destinatora kome se obraćalo. Ono će dati obrazac i ton njegovom pisanju. Arto u prepisci pokušava da artikuliše suštinski nesklad između mišljenja, duha i pisanja, stvaranja. Čitavo Artoovo potonje delo, sve od *Pupka limba, Nervomera, preko Van Goga, samoubice žrtve društva, i centralnog Pozorišta okrutnosti*, sazdana je na nepokolebljivoj vernosti čistoj, inicijalnoj misli i žestokom opiranju svođenja misli na delo. Pisanje, stvaranje uopšte, Arto slavi kao proces, večiti tok, nezaustavljivo nastajanje, a *delo* poima kao redukciju i simplifikaciju misli; opirući se nužnosti dela.

Dvadesetih godina Arto saraduje sa nadrealistima, *teatarskom trupom Alfred Žari* i glumi u nekoliko filmova (Drejerova *Jovanka Orleanka*). Krajem tridesetih godina je uhapšen u Dablinu, a nakon dužeg boravka u raznim psihijatrijskim ustanovama (četiri godine u zloglasnom Rodezu) biće konačno otpušten 1946. Poslednji Artoovi radovi su *Van Gog, samoubica žrtva društva* i radio-drama *Svršimo sa Božjim sudom*, koja je zabranjena pre emitovanja, 1. februara 1948. Arto će preminuti četvrtog marta. *Galimar* i dalje objavljuje njegova sabrana dela, čijih 26 tomova skuplja osim objavljenih radova i zapise iz Rodeza, crteže i prepisku.

Najvažnija dela: *Pupak limba (L'Ombilic des Limbes, 1925)*, *Nervomer (Le Pèse-Nerfs, 1925)*, *Umetnost i smrt (L'Art et la Mort, 1929)*, *Pozorište i njegov dvojnik (Théâtre et son double, 1938)*, *Van Gog, samoubica žrtva društva (Van Gogh, le suicidé de la société, 1947)*, *Artaud le Môme (1947)*, *Svršimo sa Božjim sudom (Pour en finir avec le jugement de dieu, 1947)*.

Impresum

- › urednici
Bojan Savić Ostojić
Vladimir Stojnić

- › web dizajn
Goran Savić Ostojić
Nikola Zlatanović

- › lektura
Jelena Milinković

